МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КОРАБЛЕБУДУВАННЯ
ім. адмірала Макарова
ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ МОРЯ
КАФЕДРА ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ТА БЕЗПЕКИ

«Допустити до захисту»
зав. кафедрою
д.е.н., професор Єфімова Г.В.
(наукова ступінь, вчене звання, П.І.Б. зав. кафедрою)

_____ «___» _____ 2023 р.
(підпис зав. кафедрою)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеню вищої освіти **магістр**

на тему: **Сучасні міграційні процеси в країнах ЄС та Україні: виклики в умовах війни**

Виконав: студент VI курсу, групи 6451м
Спеціальності 051 Економіка
ОП Міжнародна економіка
(шифр і назва спеціальності)
Чередниченко Д.В.
(прізвище та ініціали)
Керівник к.е.н., доцент кафедри Вдовиченко Л.Ю.
(прізвище та ініціали)

Миколаїв – 2023 р.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

Навчально-науковий інститут (факультет) Факультет економіки моря
Кафедра економічної політики та безпеки
Спеціальність 051 Економіка
Освітня програма Міжнародна економіка

ЗАТВЕРДЖУЮ
Гарант освітньої програми
_____ С.М. Марущак
«____» _____ 2023 року

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Студенту Чередниченку Дмитру Валерійовичу
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи: Сучасні міграційні процеси в країнах ЄС та Україні: виклики в умовах війни

Керівник роботи к.е.н., доцент кафедри економічної політики та безпеки Вдовиченко Лариса Юріївна

Затверджені наказом ректора №1249-уч від «24» жовтня 2023 року

2. Термін подання роботи: 14 грудня 2023 року

3. Вихідні дані по роботі: наукові статті, аналітичні матеріали вітчизняних і зарубіжних науковців та практиків, законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти, статистичні дані та дослідження міжнародних організацій, Інтернет-ресурси

4. Перелік питань, що належать до розробки (найменування розділів) Теоретичні аспекти світових міграційних процесів; Оцінка ризиків для країн ЄС в умовах міграційної кризи; Перспективні напрями міграційної політики ЄС та України

5. Перелік презентаційних матеріалів Мета, завдання, об'єкт та предмет дослідження; Структурно-логічна схема дослідження; Зв'язок теми роботи з об'єктом, методологія та методи дослідження; Причинно-факторні основи нелегальної міжнародної міграції; Фактори впливу на міжнародну трудову міграцію; Основні причини міграції населення в ЄС; Заходи ЄС щодо запобігання нелегальній міграції; Чи планують повертатися в Україну вимушені мігранти? Фактори зацікавленості країн ЄС у вимушених українських мігрантах; Блоки нагальних питань державної міграційної політики в Україні у повоєнний період; Механізми залучення фінансів в Україну від українських трудових мігрантів; Механізми запуску програм повернення громадян, які вимушено виїхали з України внаслідок військових дій на її території, та адміністрування ринку

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1.	Визначення наукового керівника роботи	01.09.2023р.-15.09.2023р.	
2.	Вибір теми роботи та її узгодження з науковим керівником	15.09.2023р.-30.09.2023р.	
3.	Вивчення друкованих та електронних джерел, економічних реалій, методичних та наукових видань з теми роботи	01.10.2023р.-31.10.2023р.	
4.	Складання попереднього плану роботи, узгодження його з науковим керівником	01.10.2023р.-15.10.2023р.	
5.	Збір статистичної інформації на базовому підприємстві (установі, організації)	В термін практики	
6.	Розробка теоретичного розділу	16.10.2023р.	
7.	Розробка аналітичного розділу	31.10.2023р.	
8.	Розробка проєктного розділу	15.11.2023р.	
9.	Розробка вступу, висновків, списку використаної літератури та додатків	24.11.2023р.	
10.	Редагування рукопису роботи магістранта та ознайомлення з ним наукового керівника	01.12.2023р.	
11.	Підготовка файлу опису	05.12.2023р.	
12.	Усунення зауважень наукового керівника та завершення роботи	06.12.2023р.	
13.	Подання рукопису кваліфікаційної роботи в бібліотеку НУК для перевірки на унікальність	07.12.2023р	
14.	Подання рукопису кваліфікаційної роботи на попередній захист	14.12.2023р.	
15.	Усунення зауважень кафедрального захисту та результатів перевірки на виявлення збігів/ідентичності/схожості роботи	15.12.2023р.-20.12.2023р.	
16.	Розробка проєкту демонстраційного матеріалу та доповіді	16.12.2023р.-18.12.2023р.	
17.	Подання роботи рецензенту та отримання рецензії	18.12.2023р.	
18.	Захист роботи перед АК	21.12.2023р.	

Студент _____ **Чередниченко Дмитро Валерійович**
(підпис) (ПІБ)

Керівник роботи _____ **Вдовиченко Лариса Юріївна**
(підпис) (ПІБ)

ЗМІСТ

ВСТУП…….. 5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СВІТОВИХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ…… 8
1.1. Концептуалізація понять: сутність та види міграції…….. 8
1.2. Причинно-факторні основи нелегальної міжнародної міграції…… 12
1.3. Суть та сучасні риси міжнародної трудової міграції……. 16
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1…… 27
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА РИЗИКІВ ДЛЯ КРАЇН ЄС В УМОВАХ МІГРАЦІЙНОЇ КРИЗИ…… 28
2.1. Причини міграції населення в ЄС……..……... 28
2.2. Політика ЄС щодо запобігання нелегальній міграції…… 32
2.3. Міграційна криза українських біженців для країн ЄС…… 36
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2…… 45
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ЄС ТА УКРАЇНИ……..…… 46
3.1. Вплив війни в Україні на міграцію в ЄС: основні тенденції……..…… 46
3.2. Майбутнє міграційної політики ЄС в умовах кризових ситуацій……..……. 53
3.3. Державна міграційна політика України у повоєнний період в контексті пріоритетів національної безпеки…..……. 57
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3…… 64
ВИСНОВКИ…… 65
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ…….. 68
ДОДАТКИ…….. 73

ВСТУП

Актуальність теми. Важливим завданням кожної держави є регулювання процесів міграції. За останні кілька років у багатьох країнах відбулися економічні, політичні та соціальні зміни, що спричинило збільшення чисельності вимушених мігрантів. Міграція населення є однією з найважливіших проблем народонаселення і розглядається не тільки як просте механічне пересування людей, а як складний суспільний процес, що стосується багатьох сторін соціально-економічного життя.

Міграційні потоки спрямовуються з одних регіонів та країн до інших. За минулий період спостерігається розширення процесів міграції, яке виражається як у кількісних показниках, так і в якісних: змінюються форми та напрямки пересування трудових потоків. Великомасштабні міждержавні переміщення населення і трудових ресурсів у різних формах виступають одним із проявів інтернаціоналізації та лібералізації господарського та соціально-культурного життя людства, а також наслідків гострих міжнаціональних протиріч, прямих зіткнень між країнами та народами, надзвичайних ситуацій тощо.

Зазначені обставини зумовлюють актуальність теми дослідження цієї кваліфікаційної магістерської роботи.

Проблема включення України до процесів міжнародної міграції розглядається в працях І. Бузько, С. Калініної, Е. Лібанової, М. Флейчук та ін. Крім того, варто відмітити публікації В. Близнюк, М. Бублій, І. Грабинського, О. Кислициної, О. Леонтенко, що присвячені питанню регулюванню трудової міграції, М. Романюка – регулюванню міграційних процесів, О. Гречко, С. Денисюк, В. Іонцева – сутності та напрямам розвитку державної міграційної політики.

Але активізація глобалізаційних процесів, відкритість кордонів та вимушене переміщення населення України, в більшості випадків до країн ЄС, на тлі наявності складної економічної, соціальної ситуації, високого рівня безробіття та військових дій, які тривають на її території, зумовлюють

необхідність розробки в країнах ЄС та України дієвої державної політики у сфері міграції.

Означене зумовило вибір теми, формулювання мети, постановку й вирішення основних завдань кваліфікаційної магістерської роботи.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи дослідження є розкриття й поглиблення теоретичних основ та розроблення практичних рекомендацій щодо вирішення сучасних міграційних процесів в країнах ЄС та Україні, викликаних військовими діями, які тривають на території України.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні *завдання:*

– концептуально дослідити сутність та види міграції;

– розглянути причинно-факторні основи нелегальної міжнародної міграції;

– висвітлити суть та сучасні риси міжнародної трудової міграції;

– проаналізувати причини міграції населення в ЄС;

– окреслити політику ЄС щодо запобігання нелегальній міграції;

– продіагностувати стан та наслідки міграційної кризи українських біженців для країн ЄС;

– зазначити основні тенденції впливу війни в Україні на міграцію в ЄС;

– обґрунтувати майбутнє міграційної політики ЄС в умовах кризових ситуацій;

– запропонувати перспективні напрями реалізації державної міграційної політики України у повоєнний період в контексті пріоритетів національної безпеки.

Об'єктом дослідження є процес здійснення міграційної політики країн ЄС та України в контексті структурних зрушень у світовій економіці, викликаних військовими діями, які тривають на території України.

Предметом дослідження виступає сукупність теоретичних, методичних та практичних аспектів аналізу і перспектив міграційної політики країн ЄС та України в контексті структурних зрушень у світовій економіці, викликаних військовими діями, які тривають на території України.

Методи дослідження. Методологічною основою кваліфікаційної магістерської роботи є використання системи методів та підходів, які забезпечують концептуальну єдність дослідження: при дослідженні теоретичних аспектів світових міграційних процесів використовувались *методи від абстрактного до конкретного, поєднання аналізу та синтезу, структурно-системний, причинно-наслідкових зв'язків*; при оцінці ризиків для країн ЄС в умовах міграційної кризи – *методи логічного й історичного, кількісно-якісного аналізу, методи порівняльного аналізу*; у заключній третій частині, де досліджувалися перспективні напрями міграційної політики ЄС та України, основними науковими методами є *причинно-наслідкові зв'язки, методи логічних та функціональних асоціацій і залежностей*.

Інформаційною базою дослідження є монографічні видання, наукові статті, аналітичні матеріали вітчизняних і зарубіжних науковців та практиків, законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти, статистичні дані міжнародних організацій, Інтернет-ресурси.

Практичне значення отриманих результатів полягає у використанні результатів дослідження для обґрунтування основних положень щодо перспективних напрямів міграційної політики ЄС та України.

Апробація результатів роботи. Результати теоретичних та практичних досліджень за напрямком кваліфікаційної магістерської роботи доповідались та обговорювались на науковій конференції, а саме: на Наукових економічних читаннях «Актуальні вектори відновлювальної трансформації економіки України» (м. Миколаїв, 30.11-01.12.2023р.).

Публікації. За результатами проведених досліджень опубліковано 1 тези доповіді загальним обсягом 0,13 друк. арк.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури і додатків. Повний обсяг – 81 сторінка, з них основний текст – 54 сторінки. Робота містить 3 таблиці, 7 рисунків і 7 додатків. Список використаної літератури налічує 55 найменувань на 5 сторінках.

РОЗДІЛ 1.
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СВІТОВИХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

1.1. Концептуалізація понять: сутність та види міграції

Нині у науковій сфері є чимало визначень поняття міграції населення.

Міграція, як правило, – це територіальні переміщення людей, у тому числі зміна місця проживання. Всі випадки міграції мають професійно-трудові та майново-дохідні причини і наслідки, вони є важливою проблемою соціології праці та економічної соціології, оскільки впливають на ринок праці.

Розрізняють такі види міграції: міждержавна, внутрішньодержавна, постійна, маятникова, епізодична та шлюбна (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Види міграції (розроблено автором)

Міждержавна міграція є наслідком безробіття, відмінності у рівні життя різних країн, нерівномірності природного руху населення тощо. У цьому вигляді міграції можна назвати три великі групи емігрантів.

Перша – це безповоротно емігруючи, серед яких, як правило, працездатні становлять близько 70%. Ця група представляє особливий інтерес, тому що саме з нею в основному пов’язане таке явище, як «відплив умів». Негативні наслідки цього процесу у розвиток української економіки дуже серйозні.

Друга – це тимчасові емігранти, які виїжджають зі службовими завданнями, приватними запрошеннями, в туристичні поїздки на відпочинок.

Третя – це люди, які шукають тимчасову роботу за кордоном, як правило, за контрактом на період від одного до п’яти років. Після закінчення цього терміну вони мають повернутися до країни виїзду. До цієї групи можна віднести і мігрантів-сезонників, які виїжджають на роботу терміном не менше одного року.

Внутрішньодержавна міграція є основним складовим компонентом розвитку загальної міграційної ситуації у країні. Внутрішня міграція складається з міжрегіональних та внутрішньорегіональних міграційних потоків. Ці потоки – наслідок переміщення міських та сільських мешканців, результат припинення фінансування державних програм, відсутності житла, умов для нормального життя (відсутність постійних заробітків тощо).

Постійна – це безповоротна міграція та тимчасова, коли виїзд та пов’язане з цим переміщення обмежено якимсь терміном.

Циклічна, її іноді називають сезонною міграцією – це сезонні переміщення громадян, що щорічно повторюються, викликані певними обставинами, родом робіт.

Маятникова міграція включає регулярні пересування робочої сили від одного населеного пункту до іншого. Її регулярність відповідає режиму трудової діяльності і тому є істотним джерелом формування робочої сили та ринку праці. Маятникова міграція поширена в зонах впливу великих та середніх міст.

Епізодична міграція є, як правило, короткочасною та найчисленнішою. Насамперед маються на увазі ділові відрядження з різними цілями і завданнями, поїздки, пов’язані з матеріально-технічним постачанням і збутом продукції. Особливу категорію цієї міграції становлять люди, які купують товари в одних регіонах і перепродують їх за вищою ціною в інших. До епізодичної міграції також відносяться поїздки на відпочинок до різних регіонів та інших країн. Сюди ж відносяться поїздки до рідних, поїздки з різноманітних особистих справ тощо.

Шлюбна міграція є зміною місця проживання одного з подружжя у зв'язку з укладенням шлюбу. Іноді змінюють місце проживання обоє.

Класифікація міграції досить велика і будується виходячи з багатьох ознак (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Класифікація міграції (систематизовано автором на підставі [1])

Географічна ознака	Функціональна ознака	За тривалістю	За мотивами	За ступенем законності
зовнішня	трудова	тимчасова	соціально-економічна	легальна
внутрішня	культурно-побутова	маятникова	політична	нелегальна
	службові відрядження	постійна	релігійна	
	навчальна міграція	сезонна	сімейно-побутова	

Міграція як певне соціально-економічне явище виконує дві функції:

1) соціальну – коли люди завдяки своїм переміщенням намагаються найповніше задовольняти свої потреби (в освіті, хорошій роботі, кращому обслуговуванні тощо);

2) економічну – яка пов'язана з різницею попиту та пропозицією робочої сили різного профілю та кваліфікації у різних районах та населених пунктах.

Як бачимо, міграція викликається безліччю причин, найбільш типовими з яких є:

– різкі зміни в регіональному переміщенні виробництва (наприклад, у поселенні панує якийсь один вид виробництва, згортання якого створює величезну проблему роботи для всіх, хто в ньому проживає);

– можливість реалізувати свої професійні орієнтації, отримати роботу на найкращих умовах оплати, за спеціальністю та в бажаній посаді в іншому місці проживання;

– прагнення до кращих умов та якості життя;

– необхідність зміни місця проживання та роботи у зв’язку з невідповідними кліматичними умовами через стан здоров’я;

– сімейно-шлюбні обставини, возз’єднання із сім’єю, рідними;

– потреба в оновленні способу життя, певній культурі та пізнанні;

– необхідність та можливість у поліпшенні житлових умов;

– трудові конфлікти та конфлікти в сім’ї;

– випадкові обставини та ін.

Одні причини носять груповий та масовий характер, інші – індивідуальний. Існують також причини: типові та особливі, об’єктивні та суб’єктивні. Неоднакові причини міграції у різних її міжпоселенських потоках (село – мале місто, село – велике місто, село – село тощо). По-різному співвідносяться економічні та соціальні причини міграції, отже на науковому рівні необхідно враховувати та вивчати соціально-економічні проблеми, пов’язані з наслідками стаціонарної територіальної міграції.

Щодо міжнародної міграції, явище якої саме і буде досліджуватися у кваліфікаційній магістерській роботі, слід зазначити, що вона включає два основні поняття: еміграція та імміграція. Еміграцією називають виїзд із країни на постійне місце проживання, а під імміграцією розуміють в’їзд у країну на постійне місце проживання.

Проведений нами аналіз наукової літератури дозволив зробити наступний висновок: вченими зроблено кілька спроб розбиття загального масиву визначень міграції на групи, прихильники яких розрізняють міграцію у вузькому та широкому розумінні. У вузькому розумінні «поняття міграції ототожнюється з поняттям переселення» [1]. Міграції населення у широкому розумінні, окрім переселень, охоплюють ще низку інших видів територіальних переміщень. Словник з соціології пропонує таке визначення міграції: «це соціально-економічний і демографічний процес, який представляє собою сукупність переміщень, що здійснюються людьми між країнами, районами, поселеннями» [2].

Таким чином, у трактуваннях поняття «міграція» немає одностайності. На сьогоднішній день у науковій літературі зроблено декілька спроб розбити загальні визначення щодо терміну «міграція» на групи.

Перша група визначень поєднує два досить різні явища, таких як міграційний процес (серія прибуття, серія вибуття та їх взаємодія) і міграційний результат.

Друга група визначень міграції не поділяє понять переміщення та мобільність або вважає міграцію формою міграційної мобільності (можливість (схильність) населення до міграції, яка не завжди може реалізуватися з різних причин).

Третю групу визначень міграції становить змішання різних видів руху населення, зокрема міграційного. Наприклад, польський соціолог Я. Щепанський називав міграцією будь-яке переміщення між спільнотами та групами, у тому числі без зміни місця у географічному просторі [3].

До четвертої групи, що є найбільш поширеною та визнаною багатьма вченими, належать визначення міграції, які поєднують лише територіальні переміщення населення. Дані визначення виникли у дослідженнях 1950-1960 років.

1.2. Причинно-факторні основи нелегальної міжнародної міграції

Нелегальна міжнародна міграція – складний соціальний феномен. Як і міграція загалом, нелегальна міграція обумовлена низкою причин, серед яких дослідники називають економічні, політичні, демографічні, соціальні, екологічні, військові та ін. [4]. Ці причини можуть діяти і, як правило, діють у складному поєднанні.

Слід зазначити, що нелегальна міграція – закономірне, хоча й небажане соціальне явище. З’ясування причин (факторів), що породжують незаконну міграцію, є визначальною умовою ефективного запобігання таким проявам, а також дозволяє зрозуміти зумовленість такого антисоціального явища, як

нелегальна міграція та, відповідно, оцінити її масштаб і характер. Оскільки нелегальна міграція характеризується явищем, що саморозвивається у межах суспільства загалом і тягне чимало негативних соціальних аспектів, то з'ясування причин цього процесу виступає дуже важливим питанням на сучасному етапі.

Причинно-факторні основи виникнення та існування нелегальної міжнародної міграції представлено на рис. 1.2.

Рис. 1.2. Причинно-факторні основи нелегальної міжнародної міграції (розроблено автором)

Основною причиною, через яку мігранти незаконно перетинають кордон, є нерівність економічного розвитку держави. Країни з високим рівнем життя населення привабливі для мігрантів із менш розвинених країн, у яких часто за таку роботу платять значно менше. Саме такий – економічний за своїм характером фактор є причиною значної частини світової міграції. Це підтверджує світову закономірність – нелегальна міграція, як правило, має трудовий тимчасовий характер [5]. Не всі мігранти в країні мають можливість працевлаштуватися легально, внаслідок цього виникають умови для заняття забороненими в державі перебування видами діяльності. Незаконні мігранти через свою безправність і невисокі вимоги мимоволі створюють «тіньові» громадські структури, які орієнтуються на цю групу працівників і надалі пред'являють її попит.

Таким чином, економічні причини (фактори) нелегальної міжнародної міграції такі:

1) нестабільна економічна ситуація у країні;

2) зниження рівня життя населення, яке супроводжується безробіттям, невиплатою (тривалою затримкою) заробітної плати, позбавленням соціальних пільг, формує соціальну основу детермінації злочинів, пов'язаних із задоволенням природних життєвих потреб населення;

3) недостатнє фінансове забезпечення державних органів та установ, які займаються нелегальною міграцією.

Іншою важливою причиною існування незаконної міжнародної міграції є здійснення державами тією чи іншою мірою обмежувальної (рестриктивної) міграційної політики. Висока міграційна активність населення має як негативні, і позитивні наслідки. Оскільки міграційне пересування неоднозначно впливає на соціально-економічну ситуацію у державі походження, державі-транзиту та державі-реципієнта, то у цьому разі країни можуть проводити різну політику щодо в'їзду мігрантів – від створення режиму відкритих дверей до використання жорстких обмежувальних заходів. При цьому найбільш ефективними є заходи, що ґрунтуються на узгодженій політиці групи держав [6].

Невід'ємною складовою державного суверенітету є право держави піклуватися про свою національну безпеку та запобігати суворому дотриманню вимог міжнародного права загрози цій безпеці. Але в той же час обмежувальні заходи щодо мігрантів можуть змусити їх шукати напівлегальні та нелегальні шляхи для проникнення на територію країни або обходу обмежень на зайняття певними видами діяльності. додатково подумати про наслідки жорсткої іммміграційної політики, яка, ймовірно, більшою мірою веде до зниження рівня очікувань мігрантів, ніж обмеження їхньої кількості» [7].

Під зниженням рівня очікувань мігрантів розуміється якісне погіршення видів діяльності, для заняття якими може запропонувати свої руки незаконний мігрант проти законних, які є у країні. Мігрант, який незаконно перебуває в країні, не може звернутися за захистом своїх прав до органів держави

перебування, і не має підтримки з боку держави, оскільки побоюється кримінального переслідування та депортації.

Отже, існує ймовірність, що використання жорсткої обмежувальної політики щодо залучення іноземної робочої сили чинитиме лише негативний ефект на становище нелегальних мігрантів, що фактично знаходяться на території держави. Важливо, що політичні чинники нелегальної міграції можуть бути зумовлені соціально-економічними та іншими особливостями країни, з якої мігранти вибувають, а саме:

1) політичні переслідування, зміна політичних режимів;

2) різноманітні дискримінації (расова, етнічна,релігійна);

3) стихійні лиха;

4) реформи у державі.

До факторів правового характеру, що мають форму соціальних передумов незаконної міграції, належать такі:

– неналежне забезпечення реалізації діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших інститутів держави і суспільства, принципів верховенства права і законності;

– поширення правового нігілізму як з боку осіб, які нелегально перетинають кордон, так і з боку посадових та службових осіб, які мають організовувати та забезпечувати заходи щодо запобігання нелегальній міграції.

У Доповіді Генерального секретаря ООН на 60-й сесії Генеральної асамблеї ООН, в рамках якої проходив Діалог високого рівня з міграції, було зазначено, що однією з причин незаконної міграції стають бюрократичні процедури. Незаконна міграція тісно пов’язана з низкою інших соціальних явищ, які розглядаються не лише на внутрішньодержавному, а й на міжнародному рівні. Насамперед, треба назвати інститут біженців. Побоюючись стати жертвою переслідувань у себе на батьківщині і перебуваючи на території іноземної держави, біженець не завжди може дотриматися порядку виїзду з власної країни та перетину кордону іноземної держави [7]. Результатом цього є те, що біженець формально потраплятиме під

визначення нелегального мігранта. Насправді цілі його приїзду дуже відрізняються від намірів інших осіб, які незаконно в'їхали до країни. Внаслідок цього заходи, які вживаються державами та розраховані на припинення та попередження незаконної міграції, не повинні перешкоджати виконанню ними своїх міжнародно-правових зобов'язань щодо захисту біженців.

Підсумовуючи, можна сказати, що останнім часом спостерігається поступова трансформація характеру міграції: з рефлекторної, викликаної конкретною, миттєвою ситуацією, військовим чи міжнаціональним конфліктом, вона перетворюється на еволюційну. При цьому нелегальна міграція, як будь-яке масштабне явище, є наслідком конкретних причин. Основними серед них виділяються: нерівність економічного розвитку держав, відсутність перспектив працевлаштування, зубожіння населення, дискримінаційний характер законодавства по відношенню до окремих категорій осіб, недотримання прав людини та ін. Тому необхідно зосередити увагу не лише на вирішенні проблем, пов'язаних із наслідком нелегальної міграції, але й на викоріненні причин цього явища, які, як було подано нами раніше, пов'язані з певними адміністративно-правовими та фінансовими умовами.

1.3. Суть та сучасні риси міжнародної трудової міграції

Важливу роль у формуванні та розвитку економічного потенціалу країни відіграє міграція робочої сили, яка дедалі більше визначається розвитком ринкових відносин, багатоукладності економіки та конкуренції на ринку праці. Теоретичні та практичні аспекти міграційної рухливості населення є об'єктом пильної уваги економічної науки.

У перекладі з латинської термін «міграція» (migratio) означає переселення, переміщення. Проте, за змістом ці слова не можна розглядати як синоніми. Саме тому міграцію слід аналізувати з двох різних позицій. По-перше, як процес, що характеризує остаточну зміну місця проживання та місця

застосування праці, тобто безповоротне переселення. По-друге, як будь-яке територіальне переміщення між різними населеними пунктами однієї чи кількох адміністративно-територіальних одиниць незалежно від тривалості, регулярності, цільової спрямованості [8].

Міжнародна міграція населення – територіальні пересування людей через державні кордони, що пов'язані зі зміною постійного місця проживання, обумовлені різними причинами (сімейними, національними, політичними), або з перебуванням у країні в'їзду, яке має довгостроковий (більше одного року), сезонний та маятниковий характер, а також із циркулярними поїздками на роботу, відпочинок, лікування тощо.

Головними відмітними ознаками міжнародної міграції населення порівняно з внутрішньою є державний кордон, його перетин та відповідний державний контроль, як за фактом самого пересування через кордон, так і за подальшим перебуванням у країні в'їзду.

Міграція – дуже складне явище суспільного життя, що відображає різні сторони соціально-політичного та економічного розвитку країни та її регіонів. Ті чи інші аспекти міграції населення, передусім його активної частини – робочої сили, є предметом дослідження широкого кола наук: економічної теорії, демографії, політології, соціології, етнографії та інших.

Міграція виникла з виникненням людського суспільства та властива всім державам на будь-яких етапах їх розвитку.

У другій половині XX століття одним із характерних явищ життя світового суспільства стає масова міграція населення. Поряд зі світовими ринками товарів, послуг та капіталів виникає та взаємодіє з ними міжнародний ринок робочої сили.

Основою міжнародної міграції трудових ресурсів є переміщення товару особливої якості – робочої сили. Її принципова відмінність від інших товарів у тому, що робоча сила сама є чинником виробництва інших товарів. Отже, міжнародна трудова міграція дедалі стає частиною міжнародних економічних відносин [4].

Як вже зазначалося, міжнародна міграція робочої сили виступає однією з форм світогосподарських зв'язків поруч із рухом товарів і капіталів. Проте з-поміж них є й суттєві відмінності. Справа в тому, що у країнах складаються власні моделі виробництва товарів, одні вимагають великих витрат праці, інші – капіталу. Іншими словами, трудомістких та капіталомістких. Країна з надлишком трудових ресурсів та нестачею капіталу може імпортувати капіталомісткі товари або займати капітал за кордоном. Країна з відносно надлишковим капіталом може імпортувати трудомісткі товари або вдаватися до найму робітників-мігрантів [9].

Глобальний характер світового економічного розвитку, залучення країн у світогосподарський обіг, взаємопов'язаність країн та нерівномірність їх економічного розвитку породили економічні причини міграції:

1) відмінності в рівнях економічного розвитку країн і, як наслідок цього, різниці країн у рівнях заробітної плати, життя, соціального забезпечення;

2) відмінності у рівні забезпеченості окремих країн трудовими ресурсами;

3) невідповідність кількісних та якісних характеристик трудових ресурсів матеріально-технічній базі національного виробництва;

4) стан національного ринку праці.

До причин неекономічного порядку міжнародної трудової міграції відносяться політичні, національні, релігійні, расові, сімейні умови, об'єднання та розпад держав, екологічні проблеми, причини особистого характеру та інші умови, які ведуть до міграції та часто мають стихійний, раптовий і навіть масовий характер [10].

Трудова міграція – це складне за структурою явище. Розрізняють внутрішню міграцію робочої сили, що відбувається між регіонами однієї держави, і зовнішню (міжнародну), яка стосується кількох країн.

Під міжнародною трудовою міграцією розуміють переміщення населення через державні кордони для того, щоб вступити в трудові відносини з роботодавцями в іншій країні [11]. Як процес є єдність трудової еміграції (виїзд працездатного населення з країни перебування для довготривалого або

постійного проживання в іншій країні), трудової імміграції (приїзд робочої сили до цієї країни з-за кордону) та реміграції (повернення іммігрантів до країни еміграції) [12].

Відповідно до класифікації МОП розрізняють п’ять основних типів сучасної міжнародної трудової міграції:

1) переселенці, які переїжджають на місце проживання;

2) працюючі за контрактом, у якому чітко обумовлено термін перебування в країні, що приймає;

3) професіонали, які мають високий рівень підготовки, відповідну освіту, практичний досвід роботи, а також викладачі та студенти, які переміщуються у світовій системі вищої освіти;

4) нелегальні іммігранти, до яких також включаються іноземці з простроченою або туристичною візою, які займаються тим не менш трудовою діяльністю;

5) біженці – особи, що змушені емігрувати зі своїх країн через будь-яку загрозу.

Сьогодні у світовій практиці склалася широка класифікація форм міграції робочої сили, яка докладно представлена у додатку А. У додатку Б також представлено типологію вимушених мігрантів за С. Кастлсом.

Останнім часом все більше складається тенденція щодо стирання очевидних відмінностей між різними видами і формами міграцій, часом непросто визначити їх дійсні мотиви та характер. Відбувається свого роду взаємне проникнення різних форм міграції, межі з-поміж них стають менш чіткими, розмиваються. Наприклад, сезонний виїзд за вербуванням може перетворитися на довгострокову міграцію, нелегальна міграція може стати легальною після отримання відповідного дозволу на перебування в країні.

Якщо окремо розглядати регіон країни, то щодо нього можна виділити такі види міграції: внутрішньорегіональну (переміщення населення всередині регіону), міжрегіональну (міграційний обмін з іншими регіонами країни), разом внутрішньорегіональна та міжрегіональна міграції утворюють міграцію в

межах країни. Щодо регіону виділяють також міжнародну міграцію (міграційний обмін із іноземними державами), разом міжнародна та міжрегіональна міграції становлять зовнішню міграцію для регіону.

Сутність міграції (як і зміст будь-якого явища) найповніше розкривається у її функціях та зумовлює властивості територіальної рухливості населення. Виділяють такі види функцій міграції: стимулюючу, перерозподільну та селективну.

Стимулююча функція міграції проявляється у прагненні людини за допомогою просторової рухливості поліпшити своє матеріальне становище, підвищити освітній чи культурний рівень, створити сім'ю, поправити здоров'я та інше.

Перерозподільна функція пов'язана з розміщенням, розвитком чи кризою виробництва, реструктуризацією економіки як окремих регіонів, так і у масштабі країни. Відмінною рисою перерозподільної функції є її міжрегіональний характер, оскільки перерозподіл можливий за наявності взаємодії хоча б двох територіальних утворень.

Селективна функція міграції знаходить своє вираження у нерівномірному участі у територіальному русі різних соціально-демографічних і професійно-кваліфікаційних груп, що супроводжується зміною якісного складу робочої сили і всього населення різних регіонів [14].

Крім перелічених виділяють також такі важливі функції міграції як соціально-психологічну та економічну. Вони тісно пов'язані між собою, оскільки мають прямий вплив на складні соціально-економічні, політичні, демографічні процеси. Але, тим не менш, дані функції мають певну самостійність.

Так, все різноманіття соціальної функції міграції можна визначити як прагнення завдяки зміні місця проживання повніше задовольнити потреби мігранта. Велике значення міграції у здобутті освіти, зростанні професійної підготовки кадрів, підвищення доходів та житлових умов.

Недооцінка соціальної функції, а тим більше її ігнорування, обертаються великими втратами – підвищенням міграційного обороту та плинністю робочої сили, загостренням житлової проблеми, погіршенням медичного обслуговування, зрештою – соціальною напруженістю, що виявляється у посиленні протиріч між корінними жителями та мігрантами.

Проте, визнаючи велике значення соціальної функції міграції, слід вказати на вирішальну роль економічної функції. У рамках ринку праці економічна функція міграції тісно пов'язана із забезпеченням певного рівня рухливості робочої сили, її територіальним перерозподілом і забезпеченням кількісної та якісної відповідності між попитом та пропозицією робочої сили різного профілю та кваліфікації у різних населених пунктах.

Ефективною можна вважати таку трудову міграцію, в результаті якої надлишок робочої сили, що утворюється на одних територіях, переміщується в ті райони, де існує нестача робочої сили. Тим самим трудова міграція сприяє процесу більш повного використання робочої сили, структурних зрушень економіки, зростання продуктивності праці [15].

На міграційну рухливість робочої сили впливають багато чинників, набір яких часто має як яскраво виражене регіональне забарвлення, так й зазнає істотних змін відповідно до динаміки соціально-економічних перетворень територій, і навіть статево-національної структури населення. Усю сукупність груп факторів поділяють на неекономічні та економічні.

1. Неекономічні, наприклад, політико-правові, релігійні, етнічні, сімейні. Останні десятиліття серйозний вплив стали надавати такі чинники, як екологічні, освітньо-культурні, психологічні.

2. Економічні:

– різні рівні економічного розвитку країн, що тягне за собою різну вартість робочої сили. Отже, робоча сила переміщається з країн із нижчим рівнем життя в країни з вищим рівнем;

– стан національного ринку праці. Наприклад, у слаборозвинених країнах національний ринок праці розвивається в умовах органічного безробіття, що штовхає людей до пошуку роботи в інших країнах;

– структурна розбудова економіки. Так, перехід країни до ринкової економіки, що супроводжується лібералізацією зовнішньоекономічної діяльності, призводить до різкого збільшення міжнародного міграційного обороту;

– НТП, розвиток якого супроводжується зростанням потреб у кваліфікованій робочій силі;

– вивезення капіталу, функціонування ТНК. Корпорації сприяють з'єднанню робочої сили з капіталом, здійснюючи або рух робочої сили до капіталу, або переміщують капітал у надлишкові регіони;

– глобальний характер світового економічного розвитку та зростаюча взаємозалежність країн;

– фази економічного циклу, на яких перебуває економіка окремих країн та світова економіка загалом: у фазі підйому попит на робочу силу, у тому числі на іноземну, зростає, у фазі кризи – падає;

– процеси економічної інтеграції у світовому господарстві, що стимулюють міжнародну міграцію робочої сили між країнами, що об'єднуються, які перетворюються на нові центри тяжіння робочої сили з третіх країн [16].

Слід зазначити, що у вчених немає єдності у поглядах як на кількість факторів, які призводять до міжнародної трудової міграції, так і на їх класифікацію. Усі фактори, що впливають на міжнародну міграцію робочої сили (рис. 1.3), з певною часткою умовності можна розділити на фактори-умови (їх вплив можна лише прогнозувати), фактори-регулятори (служать реальним засобом управління міграційними процесами) та зовнішні фактори (піддаються лише непрямому регулюванню шляхом укладання відповідних державних та міждержавних угод) [14].

До групи факторів-умов належать природно-кліматичні та демографічні.

Як фактори-регулятори розглядають економічні та соціальні фактори. Вони поділяються на оперативні та довгострокові. Оперативні включають регіональні відмінності в адміністративно-правових нормах, в умовах для заняття бізнесом, в тривалості робочого дня, умовах і режимі праці, в номінальній і реальній заробітній платі. До довгострокових факторів-регуляторів відносять регіональні відмінності у структурі робочих місць, рівні відмінності та вартості послуг соціальної інфраструктури, екологічні регіональні відмінності, кримінальна обстановка у регіоні.

Зовнішні фактори поділяються на геополітичні, етнічні та морально-психологічні [14].

Рис. 1.3. Фактори впливу на міжнародну трудову міграцію (розроблено автором)

Міграція робочої сили тісно пов’язана з рівнем зайнятості та безробіттям. В умовах навіть відносної рівноваги на ринку праці завжди спостерігається

кілька незайнятих, що переміщуються з однієї місцевості до іншої. У поодиноких випадках чисельність та склад мігрантів і вільні робочі місця відповідають один одному в кількісному та якісному відношенні. Процес пошуку місця роботи завжди потребує деякого часу, що є основою фрикційного безробіття.

Міграція робочої сили пов'язана також із структурним безробіттям. Її основою є невідповідність між робочими місцями та потоком мігрантів, які втратили роботу в одному регіоні та не знайшли її в іншому.

Переміщення робочої сили між країнами мають соціально-економічні наслідки. Причому, як позитивні, і негативні [17].

Деякі фахівці висловлюють думку, що міграція робочої сили призводить не до скорочення, а скоріше до збільшення диспропорцій між районами походження та призначення. Незважаючи на певні вигоди для країн-донорів, такі як пом'якшення існуючого в них складного становища в плані хронічного безробіття або неповної зайнятості, формування більш кваліфікованої робочої сили та отримання грошових переказів сім'ями мігрантів, наслідки трудової міграції можуть бути абсолютно небажаними та гальмувати процес розвитку країн.

Одним із негативних наслідків міграції для країн-донорів є від'їзд кваліфікованої робочої сили, особливо працівників, які мають управлінські, професійні та технічні навички, необхідні для придбання та використання нових технологій.

Одним із позитивних моментів міграційних процесів для країн-донорів є приплив грошових переказів. Для деяких держав обсяг перерахованих коштів перевищує вартість експорту товарів або еквівалентний значній частці вартості такого експорту, а для ряду країн економічний вплив грошових переказів може бути значно суттєвішим, ніж вплив прямих іноземних інвестицій [18].

Наслідки міграційних процесів для країн-реципієнтів також неможливо однозначно оцінити. Ці мігранти можуть отримувати вигоду від міграції у разі нестачі робочої сили на ринку, але немає гарантії, що мігранти, прийняті в

період дефіциту робочої сили, одразу покинуть країну зі збільшенням кількості безробітних.

У багатьох розвинених країнах дуже актуальним є демографічне питання, оскільки середній вік населення в них збільшується. Фахівці вважають, що за допомогою імміграції, можна скоротити середній вік населення певної країни, оскільки більшість мігрантів – молоді люди, професійно підготовлені, економічно активні, але соціально обділені працівники [19].

Протиріччям теоретичної моделі виявилися дані про вплив мігрантів на працевлаштування та заробітки місцевих робітників. Дослідження показали, що присутність іммігрантів не тягне за собою скорочення заробітної плати місцевих робітників, оскільки мігранти та місцеві жителі не є конкурентами, які претендують на ті самі робочі місця. Як правило, іноземні робітники використовуються у тих сферах, де велика частка ручної праці (будівництво, сфера обслуговування), і в тих галузях, де робота є надто небезпечною, брудною або вважається не престижною для місцевих робітників. Тут частка іноземців сягає часом 70%. Можна говорити, що іммігранти допомагають підтримувати життєздатність деяких галузей економіки, які інакше зовсім зникли б, викликавши падіння рівня зайнятості [20].

Як правило, у країнах-реципієнтах перебуває більше іноземних робітників, ніж можна задіяти у виробництві. Завдяки цьому створюється надлишок робочої сили, що дозволяє знижувати заробітну плату мігрантам, посилювати їхню експлуатацію і тим самим підвищувати ефективність економіки країни.

Крім важкої та недостатньо оплачуваної праці, іммігрантам доводиться виплачувати високі податки зі своєї заробітної плати, різні страховки та відрахування на соціальні потреби, якими вони повністю або частково не можуть скористатися. Взагалі витрати та вигоди, пов’язані з міграцією, суттєво змінюються залежно від складу мігрантів за стадіями життєвого циклу цього процесу, тому для адекватної його оцінки необхідно враховувати часові рамки.

Так, найбільшу вигоду процес міграції принесе країні, що приймає, тоді, коли більшість мігрантів молоді і є економічно активною частиною населення [21].

Таким чином, міжнародна трудова міграція населення має неоднозначне значення як для регіонів-донорів, так і для регіонів-реципієнтів робочої сили, тому цей процес і виступає об’єктом державного регулювання.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

1. З’ясовано, що вченими зроблено кілька спроб розбиття загального масиву визначень міграції на групи, прихильники яких розрізняють міграцію у вузькому та широкому розумінні. У вузькому розумінні поняття міграції ототожнюється з поняттям переселення. Міграції населення у широкому розумінні, окрім переселень, охоплюють ще низку інших видів територіальних переміщень.

2. Визначено причинно-факторні основи виникнення та існування нелегальної міжнародної міграції, до яких віднесено соціально-економічні, політичні фактори, причини правового характеру та обмежувальну державну міграційну політику, та доведено необхідність зосередження уваги не лише на вирішенні проблем, пов’язаних із наслідком нелегальної міграції, але й на викоріненні причин цього явища.

3. Розглянуто та досліджено фактори, що впливають на міжнародну міграцію робочої сили, які умовно розділено на фактори-умови (їх вплив можна лише прогнозувати), фактори-регулятори (служать реальним засобом управління міграційними процесами) та зовнішні фактори (піддаються лише непрямому регулюванню шляхом укладання відповідних державних та міждержавних угод).

РОЗДІЛ 2.
ОЦІНКА РИЗИКІВ ДЛЯ КРАЇН ЄС В УМОВАХ МІГРАЦІЙНОЇ КРИЗИ

2.1. Причини міграції населення в ЄС

Мотиви для переселення можуть лежати в різних сферах людського життя. Спробуймо класифікувати основні причини міграції населення, в тому числі і до країн ЄС [23] (рис. 2.1).

Рис. 2.1. Основні причини міграції населення в ЄС (розроблено автором)

1. Економічні причини:

Якщо запитати емігрантів, чому вони переїжджають, найпопулярнішою відповіддю буде бажання покращити умови та якість життя. Люди шукають гідну зарплату та гарні перспективи для своїх дітей. Усе це – економічні причини міграції. Вони, як правило, провокують міжнародні потоки у напрямі країн із більш розвиненою економікою.

Переїзд людей, спричинений економічними причинами, часто називають трудовою міграцією. Кадри зазвичай перетікають із країн із значною кількістю робітників у держави з великими сумами капіталу.

Причому час проживання у новій країні може бути від кількох місяців до кількох років.

Основні економічні причини трудової міграції:

– різний економічний розвиток держав, що виражається в рівнях зарплат та соціального забезпечення;

– різна кількість робочої сили та неоднаковий обсяг ринку праці;

– невідповідність між матеріально-технічною основою держави та числом робітників, їх рівнем освіти.

Слід зазначити, що відомий «витік розуму» теж належить до міграції з економічних причин. Переїзд висококваліфікованих кадрів раніше переважно здійснювався в розвинені країни, зараз переважає тенденція переміщення фахівців у держави, що розвиваються, де глобальні корпорації відкривають нові філії (транснаціональні підприємства).

2. Соціальні причини:

На міграцію населення впливає сукупність причин і не завжди є можливість відокремити одну від одної. Так і соціальні причини важко ізолювати від економічних, вони, як правило, сильно залежать один від одного.

Винятково соціальними причинами можна вважати переїзд для возз'єднання з близькими або вступу в шлюб. Цілком природно, що при створенні сім'ї між людьми з різних країн одному з них доведеться переїхати. Сюди відноситься і проживання в іншій країні з метою здобуття освіти.

При виборі країни, куди людина збирається мігрувати, важливу роль відіграє інтеграція в нове суспільство, тому насамперед буде обрано країни, де є мігранти-земляки.

Звичайно, міграція впливає і на суспільство держави, що приймає. Головні її наслідки відбиваються у зміні населення за:

– чисельності та вікової співвіднесеності;

– рівнем освіти та соціальному статусу;

– етнічному розмаїттю.

3. Культурні причини:

Під культурними причинами найчастіше мають на увазі повернення на історичну батьківщину. Там людина, долучаючись до традицій та відвідуючи об’єкти спадщини свого народу, може відновити втрачені етнічні зв’язки.

До таких причин міграції також відносять переселення до місць з більш розвиненим культурним середовищем.

4. Політичні причини:

Основним поштовхом для міграції з політичних причин є зміна влади у країні. Адже якщо форма правління змінюється, відбуваються перестановки у соціальній структурі суспільства.

Також міграція – це єдиний варіант порятунку, якщо людина зазнає переслідувань з боку влади та побоюється за своє життя.

5. Військові причини:

Найстрашнішим каталізатором переміщення населення називають військові причини.

Міграції з військових причин, як правило, мають стихійний характер і визначаються величезною кількістю біженців.

Біженцем визнається людина, яка через надзвичайні обставини залишила країну проживання. Очевидно, що такий вимушений переїзд дається важко, незважаючи на передбачену міжнародними домовленостями підтримку сторони, що приймає.

6. Нелегальна міграція:

Зазвичай люди, переїжджаючи в іншу країну, хочуть отримати нове громадянство і влитися в існуюче суспільство, тому вони дотримуються потрібних формальностей та міграційного законодавства.

Проте існує й нелегальна міграція, коли при в’їзді до країни закони порушуються, іноді й вимушено – приїжджі не мають грошей на оформлення дозвільних документів.

Нелегальну міграцію вважають актуальною проблемою: з одного боку, вона може спричинити створення національних анклавів з екстремістськими

позиціями, а з іншого – умови життя нелегальних мігрантів часто не відповідають нормі, вони не захищені від свавілля роботодавців.

Згідно зі статистикою, кількість мігрантів у ЄС у 2022 році перевищує позначку 1 млн 800 тис осіб, і далеко не всі з них залишаються в розвинених країнах на законних правах. Так, у 2021 році офіційними здобувачами статусу біженця було визнано 1 млн 100 тис осіб. Провести підрахунки складно ще й тому, що приїжджі намагаються прорватися до ЄС різними шляхами [24].

За свідченням соціологів та демографів, а також співробітників правоохоронних органів, мігранти ЄС це найчастіше колишні громадяни з: України, Сомалі, Албанії, Нігерії, Гамбії, Ірану, Пакистану, Косово, Малі, Афганістану, Еритреї, Сирії [24] (Додаток В).

При цьому міграційна політика ЄС наразі не відповідає сучасним викликам масової міжнародної міграції та збільшенню потоків біженців. На думку колишнього помічника Управління Верховного комісара ООН Мортена Лісборга «нинішня система надання притулку є дорогою, несуттєвою і неефективною. Вона просто не пристосована для вирішення майбутніх криз, пов'язаних з біженцями та мігрантами» [26], тому Мортен Лісборг пропонує ЄС «шукати рішення, відповідно до яких країни ЄС, незалежно від міграційного тиску, самі можуть визначати, скільки і яких мігрантів вони можуть прийняти. Для цього потрібно остаточне заперечення нинішньої міграційної парадигми для будь-якого мігранта, що прибуває на територію держав ЄС. Мігранти могли би отримувати юридично гарантовані права на проживання до тих пір, поки не буде прийнято рішення по їхній справі. Існує необхідність в ухваленні колективних і єдиних рішень. У разі розбіжностей ЄС не зможе впоратися з триваючою міграційною хвилею» [26].

Отже, з тих чи інших представлених вище причин «в останній чверті XX століття та протягом XXI століття ЄС неодноразово стикався з міграційними потоками, які спричиняли потужні міграційні кризи: афганська (1979-1989) – від 5,6 до 7,2 млн біженців та емігрантів; венесуельська (2013-2019) – від 3,3 до 4 млн біженців; сірійська (2019-2020) – майже 5,5 і до 6,9 млн осіб» [27]. Однак

міграційна криза 2022 року та виїзд населення з України внаслідок військових дій на її території значно перевершила усі попередні міграції. За прогнозними даними «чисельність українських мігрантів може сягнути 16 млн» [27].

2.2. Політика ЄС щодо запобігання нелегальній міграції

У період збільшення міграційних потоків до країн Європейського Союзу одним із найсерйозніших питань для ЄС у сфері міграційного права (Додаток Г) є захист кордонів від нелегальної міграції. У процесі міграційної кризи в поєднанні з стрімким зростанням біженців із Північної Африки та Близького Сходу, збільшення числа нелегальних мігрантів призводить до неможливості органів держав ЄС забезпечити охорону прав та законних інтересів їх громадян.

Коли мова йде про міграційну кризу в Європі, громадська думка найчастіше має на увазі, не мігрантів в цілому, а біженців як окрему категорію мігрантів. Важливо не змішувати ці поняття. Біженці – це люди, які втікають від конфліктів та переслідувань. Мігранти – це люди, які переїжджають в іншу країну з інших причин, крім конфліктів і переслідувань.

Як правило, міграційні процеси є відповідною реакцією на відмінності в умовах та рівні життя, а також несприятливі фактори середовища існування. З точки зору розвитку людства, міграція є позитивним явищем, оскільки з її допомогою відбувається подолання відмінностей у рівні життя, задовольняються потреби економіки, відбувається соціокультурний обмін, духовне взаємозбагачення. Однак особливістю сучасної міжнародної міграції є високий рівень нелегальної міграції. Так, за даними Міжнародної організації з міграції, загальна кількість мігрантів у світі становить близько 175 млн осіб [28, с. 43]. На теперішній час у жодній країні світу немає прямих методів, за допомогою яких можна було б визначити точну кількість перебуваючих у них нелегальних іммігрантів на той чи інший період часу [29]. Основна мотивація нелегальної міграції населення передусім зумовлена економічною нерівністю держав. Не у всіх випадках і не всі бажаючі можуть іммігрувати і влаштуватися

на роботу в обраній країні призначення легальним чином. Ці обставини безпосередньо впливають на сам характер міграції, бо іноді люди просто змушені в пошуках роботи іммігрувати в розвинені країни, і легітимність такої імміграції в ситуації, що склалася, їх мало цікавить.

Існування нелегальної міграції також є результатом прогресуючої диференціації доходів різних груп населення, сильної регіональної відмінності в рівні соціально-економічного розвитку, соціальної нерівності та диспропорції економічного розвитку. Перешкоджаючи вирівнювання умов для ринкової конкуренції, нелегальна імміграція сприяє наповненню ринку праці некваліфікованою робочою силою, що може вплинути на продуктивність праці і його якість.

Нелегальна імміграція, як явище, тягне за собою безліч негативних наслідків, які зачіпають як самих нелегалів, так і держави, в які вони незаконно іммігрують [30].

Враховуючи той факт, що нелегальні мігранти уникають будь-якого обліку (що неминуче спричинило б прийняття до них заходів примусу), їх чисельність може бути оцінена тільки з тією чи іншою мірою достовірності.

Для покращення захисту кордонів ЄС від нелегальної міграції видається доцільним змінити курс міграційної політики у бік застосування більш радикальних обмежувальних мір, наприклад, таких, які ми представили на рис. 2.2.

Підсумовуючи вищезазначене, можна дійти висновку, що сучасний стан захисту кордонів ЄС стабілізувався порівняно з 2015 роком, коли був зафіксований найбільший потік біженців та нелегальних мігрантів з Північної Африки та Близького Сходу. Завдяки ефективній діяльності інститутів та агентств ЄС та злагодженої зовнішньої політики вдалося досягти зменшення кількості осіб, що нелегально перетинають Шенгенську зону. Все ж, незважаючи на скорочення чисельності таких осіб, нелегальна міграція продовжує існувати в ЄС та тим самим загрожувати безпеці зовнішніх кордонів держав-учасниць Союзу. Очевидно, що для забезпечення захисту

Шенгенського простору від нелегальних мігрантів варто продовжувати реалізацію спільної міграційної політики не тільки із застосуванням внутрішніх засобів, а й із залученням ресурсів третіх держав, що не є членами ЄС. Разом з тим, вважаємо доцільним впровадження вищенаведених способів впливу на ті країни, які не бажають укладати договори з реадмісії осіб [31].

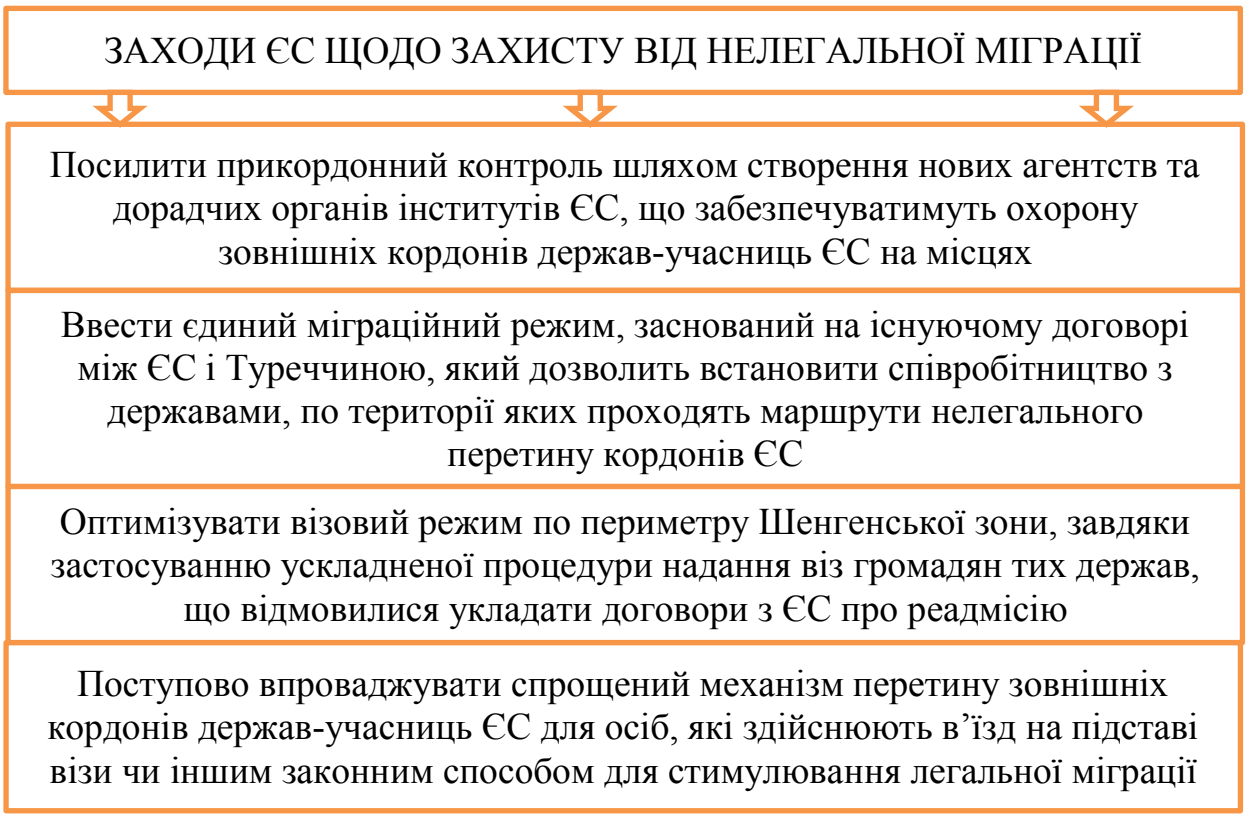

Рис. 2.2. Заходи ЄС щодо запобігання нелегальній міграції

(розроблено автором)

Незважаючи на наявні правові та інституційні механізми захисту кордонів ЄС, європейська міграційна криза, що і до досі неподолана, підтвердила наявність недоліків та прогалин у міграційній політиці Союзу. Так, у 2015 році стало зрозуміло, що інститути та спеціальні агентства ЄС не в змозі самостійно боротися з такою чисельністю нелегальних мігрантів, а від так ЄС потребує більш тісної співпраці з державами, що є транзитними територіями у маршруті нелегальних мігрантів.

Позитивним кроком у протидії нелегальній міграції стало укладення у 2016 році договору з Республікою Туреччини, яким передбачено реадмісію до Туреччини тих нелегальних мігрантів ЄС, котрі прибули через її територію. Натомість Союз зобов'язаний пропустити через Шенгенську зону пропорційну числу висланих нелегалів кількість сирійських біженців, що вже перебувають у турецьких таборах. Завдяки виконанню вказаного договору, стало можливим встановити контроль за головним канал незаконного перетину зовнішніх кордонів держав-учасниць ЄС та більше, ніж удвічі скоротити потік осіб, які не мають законних підстав знаходитися на території Європейського Союзу. Ще одним вдалим етапом у протидії нелегальній міграції є ухвалення Європейською радою на саміті (м. Валлетта) 2017 року декларації, якою запроваджено співробітництво ЄС із Лівією як основним стратегічним партнером зі зменшення кількості осіб, що незаконно перетинають кордони ЄС через середземноморський маршрут.

Спільна проблема мала б згуртувати європейську спільноту, та, попри необхідність здійснення скоординованих кроків і прийняття компромісних рішень, лідери ЄС продовжують сперечатися один з одним через обов'язок розміщувати непроханих гостей із Сирії та інших країн, у яких відбуваються збройні конфлікти [32]. Саме тому у ЄС розглядається можливість створення спільної європейської прикордонної служби, яка б взяла на себе відповідальність за захист зовнішніх кордонів Шенгенської зони. У зв'язку із ситуацією біженців із Сирії дипломати і чиновники ЄС всерйоз розглядають можливість створення такої структури у Європейському Союзі, і надати їй повноваження контролю над зовнішніми кордонами країн-членів Шенгенської зони, які на сьогодні охороняються національними прикордонними службами кожною із країн. Зокрема ЄС хоче передати контроль над зовнішніми кордонами Шенгенської зони агенції Frontex, роль якої полягає, в основному, у координації роботи національних прикордонних відомств, що має бути підкріплена постійно діючою спільною прикордонною службою та спільною береговою охороною.

2.3. Міграційна криза українських біженців для країн ЄС

Міграційні кризи, детальну інформацію про які представлено у підрозділі 2.1 цієї кваліфікаційної магістерської роботи, спонукали ЄС розробити великий арсенал заходів для дій у надзвичайних ситуаціях, починаючи від інвестицій у механізми раннього попередження та прогнозування до посилення ролі агентств ЄС у врегулюванні криз. ЄС готувався до вирішення проблем, що раптово виникають, розробивши «Європейський план надзвичайного реагування на кризи в області міграції» для ретельного моніторингу ситуації та прийняття скоординованих дій за участю Європейської комісії, постраждалих держав-членів, профільних відомств ЄС та інших ключових акторів (Верховного комісара ООН у справах біженців та Міжнародної організації з міграції) [33].

З 2022 року міграція українських громадян за кордон перетворюється виключно на вимушену, що пов’язано безпосередньо з повномасштабними військовими діями на території України.

Отже, передбачаючи «безпрецедентну» міграційну притоку зі сходу, глави держав та урядів ЄС на позачерговому саміті 25 лютого 2022 року звернулися до Комісії та Європейської зовнішньополітичної служби (ЄВС) з проханням підготувати плани дій у разі конкретної надзвичайної ситуації. Деякі країни одразу висловили готовність прийняти людей, які залишають Україну. Від імені головуючої Франції президент Макрон підтвердив «солідарність усіх європейців» та обіцяв, що Франція «внесе свій внесок у допомогу тим, хто рятується втечею», в координації з партнерами по ЄС [33]. З гучною заявою виступив і прем’єр-міністр Польщі Матеуш Моравецький: «Ми приймемо біженців, ми допоможемо їм, і ми перев’яжемо поранених, якщо виникне така необхідність» [34].

Готовність надати притулок українцям продемонстрували прем’єр-міністр Угорщини та міністр внутрішніх справ Німеччини, прем’єр-міністр Австрії Карл Нехаммер висловився обережніше: Австрія готова прийняти

«свою частку біженців» у разі їхнього «масового припливу» (European Council conclusions… 2022) [34].

Для обговорення конкретних заходів вживання «тисяч людей» (Europe Daily Bulletin 12899) 27 лютого 2022 року на позачергову зустріч зібралася Рада ЄС у складі міністрів внутрішніх справ для обміну думками щодо готовності до надзвичайного міграційного напливу. До цього часу на кордонах Польщі, Румунії, Угорщини та Словаччини скупчилися тисячі мешканців України; Польща попередила партнерів по ЄС, що очікує на прибуття близько 1 млн осіб. Громадяни України протягом трьох місяців мають право перебувати в ЄС без віз, але після закінчення цього терміну могли б опинитися на нелегальному становищі. У зв'язку з небезпекою нової кризи Бельгія звернулася з проханням до Комісії підготувати схеми розселення біженців по державах-членах.

У ситуації, що склалася, Європейський парламент порушив питання про введення в дію Директиви про тимчасовий захист (2001) [35].

Слід зазначити, що наприкінці 2020 року у процесі обговорення Пакту про міграцію та притулок – рамковий документ, який відповідає сучасним реаліям міграційної політики ЄС, Комісія подумувала про скасування цієї директиви, прийнятої під час воєнних дій у колишній Югославії, але ніколи не застосовуваної. У 2011 році, під час «арабської весни», а потім у розпал війни в Сирії, Рада не стала його активувати, а ухвалила у вересні 2015 року рішення про обов'язкове розселення тих, хто шукає притулок, яке, втім, остаточно був реалізовано. Натомість у Пакті пропонувався альтернативний «механізм солідарності» у відповідь на масовий приплив людей та форс-мажорні обставини (Communication from the on… 2020). Він теж не був схвалений через корінні розбіжності держав-членів, тому адекватним виходом стало повернення до Директиви [36].

Директива від 20 липня 2001 року про «мінімальні стандарти надання тимчасового захисту у разі масового припливу переміщених осіб» була розроблена в умовах масового приїзду біженців з колишньої Югославії до Німеччини в 1999 році. Статус тимчасового захисту надається претенденту

негайно на шість місяців з можливістю продовження раз на три роки у виняткових випадках, коли «існує ризик того, що система надання притулку держав-членів не впорається з напливом без наслідків, які перешкоджають її належному функціонуванню» (Council Directive… 2001) [36].

Директива вводиться в дію з ініціативи Комісії або на запит держави-члена і приймається кваліфікованою більшістю голосів у Раді ЄС.

Європейський парламент повинен бути проінформований про рішення Ради, в якому підтверджується факт масового припливу переміщених осіб та враховуються можливості держави-члена щодо прийому, про які вони повинні повідомити Раду заздалегідь.

Тим, хто отримав тимчасовий захист, негайно надається соціально-фінансова допомога, дозвіл на проживання, вони можуть вільно пересуватися в межах Шенгенської зони, наділяються правом працювати, можливістю пройти професійну підготовку, скористатися медичним обслуговуванням, а діти отримують доступ до системи освіти в державах-членах. Статус тимчасового захисту дозволяє його власнику перебувати у ЄС протягом усього періоду дії директиви та подати заяву про надання притулку.

На початок березня 2022 року, за даними УВКБ ООН, Україну залишили понад 1 млн осіб, їх прийняли п’ять країн ЄС, найбільше – Польща (Statement is attributed… 2022) [37].

Подібна статистика, що свідчить про масштабний міграційний приплив до ЄС, дала підставу раді у складі міністрів внутрішніх справ на запит Комісії 3 березня 2022 року одноголосно ухвалити Рішення про активацію директиви, яка набула чинності після опублікування в Офіційному журналі ЄС 4 березня 2022 року (Council Implementing22). Крім того, Комісія обґрунтувала введення в дію тимчасового захисту тим фактом, що люди прибувають з одного регіону, на відміну від «змішаних потоків», що спостерігалися у 2015 році. Проте, попри пропозицію Комісії щодо запровадження трирічного періоду «тимчасового захисту», держави-члени схвалили продовження статусу лише до двох років [38].

Окремо міністри погодили механізми репатріації в країну походження студентів, які прибули до ЄС серед переміщених осіб. Вітаючи одностайне рішення про введення директиви в дію, Комісія все ж таки змушена була нагадати державам-членам про «виклики» мільйонного міграційного припливу.

Так, міністрам виявилося значно важче досягти згоди щодо статусу громадян третіх країн, які втекли від війни з України до ЄС.

Деякі держави, у перших лавах Польща, наполягали на застосуванні тимчасового захисту лише до людей із українськими паспортами. Головуючій Франції вдалося привести Раду до компромісу, відповідно до якої громадяни третіх країн отримали можливість претендувати на національний, але не європейський тимчасовий захист. З іншого боку, Польща та інші близькі до України країни спочатку вирішили не звертатися за допомогою до своїх партнерів щодо прийому та розселення біженців, аніж їх дуже спантеличили.

Під час саміту 24 березня 2022 року у Брюсселі лідери ЄС погодили подальші заходи щодо прийому біженців з України, яких на той час налічувалося вже 3,7 млн (UNHCR Operational data… 2022), і закликали Комісію забезпечити своєчасне надходження виділених для цих цілей коштів [38].

Глави держав та урядів змушені були визнати, що нова криза «представляє серйозну проблему для інфраструктури та громадських послуг» держав-членів, що особливо межують з Україною, тому попросили Комісію попрацювати над «додатковими пропозиціями» для посилення їхньої фінансової підтримки (European Council conclusions… 2022) [39].

До організації прийому біженців включилося і Агентство берегової та сухопутної охорони (Фронтекс), розгорнувши свої підрозділи на кордонах ЄС з Україною, Молдовою та Білорусією. На кордон з Україною, Словаччиною та Польщею направив своїх співробітників Європол.

Пам’ятаючи уроки попередньої міграційної кризи, держави-члени почали узгоджувати прийом та транспортування біженців. Комісія висловила намір виступити координатором цього процесу на основі «Платформи солідарності»,

а також запропонувати заходи щодо впорядкування реєстрації, що здійснюється у національних базах даних. У рамках «Платформи солідарності» розробляються стандартні операційні процедури (СОП) для ідентифікації тих, хто отримав тимчасовий захист, розподіл і доставку їх до держав-членів. Міністри внутрішніх справ ЄС у Брюсселі в рамках засідання Ради 28 березня 2022 року затвердили розроблений Комісією «План дій із 10 пунктів», до якого увійшли пропозиції щодо координації дій держав-членів [39].

За поданням Комісії Рада має намір вирішити серйозну проблему – відсутність доступу до національних даних про кількість прибулих до ЄС, що неминуче призводить до плутанини та дублювання у наданні тимчасового захисту.

Виходом із ситуації могла б стати загальноєвропейська «реєстраційна платформа», яку запропоновано розробити із залученням агентства EuLISA, яке координує роботу інформаційних систем ЄС (The 10-Point Plan… 2022) [40].

Багато уваги у Плані дій, так само як і у складеному Комісією «Оперативному посібнику з виконання Директиви про тимчасовий захист» (Communication from the Commission… 2022) приділено протидії торгівлі людьми. Комісія та Рада побоюються, що злочинні групи можуть скористатися вразливістю жінок і дітей, що прибули для сексуальної або трудової експлуатації [40].

Державам-членам настійно рекомендується вжити належних превентивних заходів: у пунктах перетину кордону та місцях розміщення надати інформацію про ризики торгівлі людьми мовою, зрозумілою людям, які залишають Україну; для неповнолітніх дітей без супроводу дорослих зробити це у зручній та відповідній віку формі. Така інформація доступна в Інтернеті, де міститься номер гарячої лінії екстреної допомоги, з якою можна зв'язатися кількома мовами в режимі 24/7.

До теми торгівлі людьми головуюча Франція повернулася наприкінці березня 2022 року, попередивши і про інші види загроз, які несе ЄС мільйонний міграційний приплив: проникнення злочинців та терористів, які можуть

використовувати підроблені посвідчення особи, незаконний обіг зброї, ввезення вкрадених автомобілів та запчастин, зростання нарко одним словом, спроби злочинних організацій «скористатися обставинами для розширення своєї незаконної діяльності» (Global assessment… 2022) [40].

Міністри охорони здоров'я ЄС доклали зусиль для нейтралізації ще однієї потенційної загрози – поширення серйозних захворювань та епідемій. Спільно з Комісією Рада погодила заходи щодо забезпечення доступу тимчасово захищених до медичного обслуговування. Щоб послабити тиск на системи охорони здоров'я держав-членів, що межують з Україною, було підготовлено 10 тис. місць у лікарнях по всьому Євросоюзу для пацієнтів, які потребують термінової госпіталізації [40].

Комісія виділила кошти не лише на невідкладну, а й на психологічну допомогу біженцям у співпраці з Міжнародним Червоним хрестом. Окрема стаття майбутніх витрат – вакцинація як від коронавірусу, так і від серйозних захворювань: туберкульозу, кору, поліомієліту, черевного тифу та дифтерії.

Через Європейський механізм цивільного захисту вакцини прямують до Чехії, Словаччини та Молдови.

Однак рішення щодо центрального питання прийому тимчасово захищених було відкладено. Головуюча Франція не змогла надати Раді дані про розподіл тих, що отримали статус тимчасового захисту по державах-членах, чого вимагало прийняте Рішення про активацію Директиви 2001 року. Деякі країни оприлюднили свої можливості прийому: Німеччина, Нідерланди та Ірландія виділили 2000, 500 і 50 [40].

Очікувалося, що на зустрічі 28 березня 2022 року міністри внутрішніх справ стурбуються даною проблемою. Але вони не просунулися під час обговорення відповідних планів. У той час як Німеччина виступала за «справедливий розподіл» тих, хто прибув з України, Польща, Румунія та Чехія спочатку не зверталися з подібним проханням і стверджували, що самі можуть впоратися з міграційною притокою. Нагадаємо, що в розпал кризи з

сирійськими біженцями уряди Польщі та Угорщини відмовилися брати участь у переселенні тих, хто шукає притулку з Греції та Італії.

Цього разу Польща не відмовлялася від своїх зобов'язань, але вимагала масштабного фінансування з європейських фондів. У спільному листі до Комісії міністри внутрішніх справ Польщі Маріуш Камінський та Німеччини Ненсі Фезер підрахували, що «турбота про біженців вже коштує мільярди євро», якщо точніше, витрати Польщі на утримання 2,2 млн осіб наближаються до 2,2 млрд, і запропонували одноразово виплатити із загального бюджету кожному тимчасово захищеному 1000 євро протягом шести місяців його прибуття до ЄС (Берлін та Варшава з'єднали… 2022) [39].

Усвідомлюючи, що держави-члени потребують фінансової підтримки для вирішення як невідкладних, так і довгострокових завдань щодо прийому та облаштування тих, хто отримав тимчасовий захист, Комісія запропонувала використати кошти, і ті, що залишилися не витраченими за програмами на 2014-2020 років з Фондів згуртування та внутрішніх справ.

Також було виділено транш із Фонду згуртування за програмою «Допомога у відновленні та згуртовуванні територій Європи» (REACT-EU) на 2022 рік у розмірі до 10 млрд євро, спочатку призначений для ліквідації наслідків пандемії, але перенаправлений на підтримку держав-членів, особливо тих, що знаходяться найближче до кордону ЄС з Україною [40].

Перші 3,4 млрд євро вирішили передати національним урядам негайно, на додаток до коштів з Фонду притулку, міграції та інтеграції (420 млн євро) (Ukraine: €3.4 billion… 2022) та програми «Реалізація політики згуртування для надання допомоги біженцям на території Європи» (CARE) [40].

Проте деякі країни висловили невдоволення недостатнім фінансуванням та запропонували використати не лише кошти Фонду згуртування, а й створити нові фінансові інструменти. Напередодні саміту Євросоюзу у Версалі 10-11 березня 2022 року з такою ініціативою виступив прем'єр-міністр Польщі М. Моравецький.

Польщу підтримують й інші країни Центральної та Східної Європи, які змушені прийняти значну кількість жителів України, що потребує величезних витрат, у тому числі на охорону здоров'я (Mersh 2022) [39].

Заступник міністра закордонних справ Польщі Павло Яблонський пішов ще далі: 14 березня 2022 року він закликав Європейський союз виділити «набагато більше коштів державам-членам ЄС, які приймають біженців», починаючи з його країни. Перерахувавши потреби в школах, лікарнях, системах охорони здоров’я, психологічній підтримці тимчасового захисту, він оголосив, що Польщі знадобляться мільярди євро. Міністр, пам’ятаючи, що його країну загрожують позбавити ресурсів Фонду відновлення ЄС відповідно до Регламенту 2020/2092 щодо обумовленості бюджетних виплат дотриманням принципу верховенства права, закликав «поховати сокиру війни між європейцями»: у військовій ситуації слід відкласти у бік «дрібних проблем» (Europe Daily Bulletin 12910) [40].

Під «дрібною проблемою» Яблонський мав на увазі конфлікт між Варшавою та Брюсселем через ігнорування Польщею європейських цінностей, принципів демократії та верховенства права. Тим часом Фінляндія, Австрія та Данія виступають проти створення нових фондів. Вони наполягають, щоб компенсацію країнам, які приймають «тимчасово захищених», було виділено з діючих фондів та ресурсів ЄС.

За розрахунками, держави ЄС, залежно від країни, витрачають від 9 тис. до 25 тис. євро на рік на кожного українського мігранта.

Малоймовірно, що цей український потік вичерпається найближчим часом. Наразі УВКБ ООН по всій Європі зафіксувало понад 8,2 млн біженців, які залишили Україну (за деякими оцінками наразі у країнах ЄС знаходяться понад 10 млн громадян України) [41], і ще близько 5 млн людей, згідно з оцінками Міжнародної організації з міграції, були змушені залишити свої будинки на території нашої країни станом на кінець серпня 2023 року [42].

Отже, за приблизними розрахунками «вартість» українських військових біженців для ЄС може становити від 30 млрд до 37 млрд євро на рік або від 0,19

до 0,23% ВНП ЄС [43] При цьому у країнах Єс кількість таких українських біженців розподілена нерівномірно (Додаток Д).

Організація прийому біженців з України показує, що реально створити легальні канали приїзду мігрантів, навіть у надзвичайних ситуаціях. Але недаремно президент Франції Макрон на першому саміті ЄС, присвяченому Україні, засудив деякі європейські уряди за те, що вони виявляли «меншу солідарність», коли міграційний тиск виходив з інших регіонів. Багато європейських політиків поспішили вітати тих, кого вони називають «справжніми біженцями». Але хто ж тоді несправжні? Виходить, що це сирійці, афганці, іракці та інші люди з усього світу, яких стало називатися «інструментом гібридних загроз» [40].

Дискримінація мігрантів може стати ще одним чинником дестабілізації європейського суспільства. Поки що рано говорити про міграційну українську кризу, оскільки ЄС і держави-члени справляються із ситуацією. Але вона може набрати обертів у міру відчутної нестачі коштів та інфраструктури для прийому українських мігрантів, які шукають притулку та тимчасово захищені. Солідарність держав-членів ЄС у питаннях довготривалого надання притулку вимушеним українським мігрантам залишається під сумнівом.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

1. Класифіковано основні причини міграції населення в ЄС, до яких віднесено: економічні, соціальні, культурні, політичні, військові, нелегальну міграцію, та з'ясовано, що в останній чверті XX століття та протягом XXI століття ЄС неодноразово стикався з міграційними потоками, які спричиняли потужні міграційні кризи: афганська (1979-1989) – від 5,6 до 7,2 млн біженців та емігрантів; венесуельська (2013-2019) – від 3,3 до 4 млн біженців; сірійська (2019-2020) – майже 5,5 і до 6,9 млн осіб; українська (2022 – до теперішнього часу) – від 5до 10 млн осіб.

2. З метою покращення захисту кордонів ЄС від нелегальної міграції доведено доцільність зміни курсу міграційної політики у бік застосування більш радикальних обмежувальних мір, а саме: 1) посилити прикордонний контроль шляхом створення нових агентств та дорадчих органів інститутів ЄС, що забезпечуватимуть охорону зовнішніх кордонів держав-учасниць ЄС на місцях; 2) ввести єдиний міграційний режим, заснований на існуючому договорі між ЄС і Туреччиною, який дозволить встановити співробітництво з державами, по території яких проходять маршрути нелегального перетину кордонів ЄС; 3) оптимізувати візовий режим по периметру Шенгенської зони, завдяки застосуванню ускладненої процедури надання віз громадян тих держав, що відмовилися укладати договори з ЄС про реадмісію; 4) поступово впроваджувати спрощений механізм перетину зовнішніх кордонів держав-учасниць ЄС для осіб, які здійснюють в'їзд на підставі візи чи іншим законним способом для стимулювання легальної міграції.

3. Доведено, що міграційна українська криза може набрати обертів у міру відчутної нестачі коштів та інфраструктури для прийому українських мігрантів, які шукають притулку та тимчасово захищені. При цьому солідарність держав-членів ЄС у питаннях довготривалого надання притулку вимушеним українським мігрантам залишається під сумнівом.

РОЗДІЛ 3.
ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ЄС ТА УКРАЇНИ

3.1. Вплив війни в Україні на міграцію в ЄС: основні тенденції

Згідно зі звітом ОЕСР [45], незважаючи на певні відмінності в статистиці, серед біженців з України принаймні 70% дорослих є жінками, а 56% із них мають вищу освіту – ступінь магістра або вищу. Згідно зі статистичними даними, робоча сила ЄС може зрости на 0,5% в результаті припливу українців. Згідно з дослідженням ОЕСР, інтеграція українських біженців до робочої сили ЄС відбувалася швидше, ніж інших груп. Цьому значною мірою посприяв негайний для них доступ до ринку праці (на відміну від затримок і періодів очікування для інших біженців).

Що стосується дітей: Закони ЄС вимагають, щоб новоприбулі учні реєструвалися в школах приймаючої країни протягом трьох місяців після переїзду [46].

З цієї картини ринку праці та освітньої інтеграції українських біженців в ЄС стає зрозумілим те, що працездатні особи мають доступ до негайного працевлаштування, а діти – до шкільного навчання.

ЄС активував Директиву про тимчасовий захист (далі – DTP) – політичний механізм, який виник після балканських воєн, але ніколи раніше не використовувався – пропонуючи трирічні дозволи на проживання та право на роботу для українських біженців після прибуття, минаючи обтяжливий процес подання та захисту заяв про надання притулку, детальна інформація про що була нами подана у підрозділі 2.3 кваліфікаційної магістерської роботи.

Коли існуюча наразі схема тимчасового захисту українців в країнах ЄС закінчиться, багато осіб, які перебувають під захистом, ймовірно, вирішать повернутися в Україну. Інші можуть залишитися в приймаючій державі або іншій державі ЄС через безліч різних причин, які загалом визначають поведінку мігрантів: хороша робота, кращі перспективи для дітей, завершення навчання,

нові сімейні стосунки, будинок чи місто зруйновані, нікуди йти в країні походження (Додаток Ж).

Досвід трудової міграції щодо перших шести держав-членів ЄЕС у 1960-х і 1970-х роках із сусідніх країн, таких як Іспанія, Португалія, Греція та з більш віддалених країн: Туреччина і Марокко, свідчить про те, що більшість цих іммігрантів після кількох років перебування в Західній Європі повернулися до своєї країни походження. Рівень повернення ще більше зріс після того, як сусідні країни походження стали членами ЄС, а правила вільного пересування надали можливість повернутися до приймаючої держави-члена ЄС, якщо повернення до країни походження виявилося невдалим. Це також стосувалося багатьох тих, хто втік від громадянської війни в колишній Югославії в 1990-х роках. Можливість громадян України в'їжджати та подорожувати без віз до та в Шенгенську зону сприятиме їх поверненню. Сприяти цьому може й довгострокова перспектива вступу України до ЄС.

Після багатьох місяців бойових дій в Україні стає очевидним, що війна навряд чи буде швидко розв'язана. Водночас у спільній оцінці Світового банку, уряду України та Європейської комісії від 9 вересня 2022 року вартість реконструкції України визначена на рівні 349 млрд євро [48].Через рік після вторгнення Світовий банк підрахував, що ВВП України скоротився на 35% у 2022 році, а частка населення з доходом нижче національної межі бідності досягла майже 60% у 2022 році проти 18% у 2021 році [49] . Крім того, Світовий банк оцінив, що більше 35% українців залишили свої домівки з початку вторгнення, і 8 млн людей зараз (за даними 2023 року) живуть у бідності, тоді як загалом рівень бідності зріс у 5 разів за 1 рік [50].

Таке спустошення України матиме наслідки для тих, хто втік від війни і зараз отримує тимчасовий захист у ЄС. Отже, потрібно розглянути, якими можуть бути альтернативні міграційні статуси для тих, хто зараз в країнах ЄС захищений DTP.

Теоретично існує чотири різні варіанти спільного рішення на основі законодавства ЄС: 1) продовжити DTP для українців; 2) розширити вільне

пересування громадян України через угоду sui generis з метою остаточного вступу України до ЄС; 3) використовувати правила з Угоди про асоціацію між Україною та ЄС 2017 року (далі – Угода про асоціацію) для посилення безпеки проживання українців, які здійснюють економічну діяльність у країнах ЄС; 4) внести зміни до чинного законодавства ЄС, щоб включити колишніх бенефіціарів тимчасового захисту. У своєму масштабі всі чотири варіанти мають на меті запобігти п'ятому варіанту: масовим процедурам надання притулку та примусовому поверненню українців наприкінці закінчення дії DTP.

Усі варіанти мають переваги та недоліки, які ми розглянемо нижче. Визначальним фактором буде прояв політичної волі – як далеко хоче зайти ЄС? Перший варіант, розширення DTP, є непривабливим через притаманну йому тимчасовість. Другий варіант, вільне пересування осіб, еквівалентне пересуванням громадян ЄС, вимагатиме найбільшої політичної волі – одноголосного рішення держав-членів і, ймовірно, вплине на всіх українців, а не лише на бенефіціарів тимчасового захисту. Третій варіант розширеного використання Угоди про асоціацію може принести користь деяким колишнім бенефіціарам тимчасового захисту, але не обов'язково всім, тому його можна використовувати в поєднанні принаймні з одним із інших варіантів (окрім 2). Четвертий варіант вимагав би внесення змін до кількох директив, які могли б бути внесені одним законодавчим актом, і надавав би можливість безпечного проживання для багатьох колишніх бенефіціарів тимчасового захисту.

Можливо, простим рішенням для ЄС з точки зору залишення в рамках CEAS було б внести зміни до DTP і дозволити продовження статусу понад три роки. Перевага цього підходу полягала б у збереженні статус-кво для тих, хто вже користується захистом у ЄС, але недоліки були б суттєвими, не в останню чергу, через збереження невизначеності щодо статусу проживання для цих бенефіціарів. Бенефіціари вже перебудовують своє життя в Європі, знаходять роботу, навчаються та будують своє майбутнє. Для цих людей безпека проживання є необхідною складовою, якщо вони хочуть повноцінно інвестувати в нові приймаючі країни. Це жодним чином не перешкоджає тому,

що вони цілком можуть повернутися в Україну, коли будуть забезпечені умови для такого безпечного повернення. Але тим часом це рішення продовжує нестабільний правовий статус відповідних осіб і перешкоджає прийняттю рішень і вибору щодо їхнього найближчого та віддаленого майбутнього. Цей варіант не забезпечує безпеку проживання, оскільки Рада може прийняти рішення припинити тимчасовий захист у будь-який час.

Доцільним було б, щоб ЄС включив українців у свою систему вільного пересування громадян ЄС. 23 червня 2022 року Рада оголосила Україну державою-кандидатом на членство в ЄС [50]. Але не виключено, що передвступна угода між Україною та ЄС могла б передбачати вільне пересування людей, включаючи право українців на в'їзд, проживання, здійснення економічної діяльності та навчання в ЄС так само, як і громадяни ЄС. Чотири країни, що не входять до ЄС, уже користуються таким вільним пересуванням людей в ЄС відповідно до таких угод: Ісландія, Ліхтенштейн, Норвегія та Швейцарія за обставин, коли ці держави не мають наміру претендувати на членство в ЄС. Передвступні угоди з державами Центральної та Східної Європи з 1990 року до їх вступу в 2004 році включали положення, що дозволяли обмежений доступ до економічної діяльності в ЄС, які широко використовувалися (Guild and Bocker, 2002). Переваги цього підходу полягали б у тому, що українці, які проживають в ЄС, могли б вільно повернутися в Україну, щоб перевірити, чи сприятливі умови, щоб почати там своє життя, але знову повернутися до ЄС, якщо вони визнають, що обставини не сприятливі. Вони матимуть безпечний і тривалий статус проживання в ЄС і продовжуватимуть користуватися правами пересування по 27 державах-членах ЄС. Це також було б дуже сильним політичним свідченням підтримки України ЄС.

Цей варіант, однак, може бути надмірним: він охопить усі понад 40 млн громадян України, щоб знайти рішення для 4-5 млн, які є бенефіціарами тимчасового захисту в ЄС. Крім того, поширення вільного пересування на країну, у якій ведеться війна, може створити серйозні проблеми з безпекою.

Ситуація в Україні відрізняється від ситуації на Кіпрі під час його вступу до ЄС у 2004 році, коли острів був і досі розділений, а частина його території окупована.

Третій варіант, про який вже сигналізувала Комісія, полягає в максимальному використанні існуючої Угоди про асоціацію для досягнення більшої інтеграції України з ЄС протягом періоду вступу [50]. Угода про партнерство та співпрацю була вперше підписана між ЄС та Україною в 1994 році та набула чинності [51]. Статті 24-40 початкової угоди передбачали рівне ставлення до українських працівників в ЄС з громадянами приймаючої держави, лібералізацію самозайнятості та створення українських підприємств в ЄС, включаючи переведення їх ключового персоналу, та лібералізацію транскордонного постачання послуг між сторонами. Нова Угода про асоціацію повторює положення попередньої угоди про поводження з працівниками та додає нове положення (стаття 18), яке закликає держави-члени покращити існуючі умови доступу до зайнятості для українських працівників за двосторонніми угодами (і укладати такі угоди). Раді асоціацій доручено розглядати можливість надання інших більш сприятливих положень щодо працевлаштування в додаткових сферах.

Положення про заснування в Угоді про асоціацію 2017 року встановлюють як мету поступову взаємну лібералізацію заснування та торгівлі послугами (стаття 85) і включають не лише компанії як об'єкт такої лібералізації, але й фізичних осіб (стаття 86(9)). Як різні категорії персоналу українських компаній, так і незалежні професіонали (як визначено) користуються правом в'їзду та перебування в державах-членах відповідно до кваліфікації, обмежень і часових обмежень (статті 92-102). Угода про асоціацію 2017 року також містить положення про пересування осіб (стаття 19), які створили додаткову основу для скасування обов'язкових короткострокових віз для громадян України того року. Угода також передбачає поглиблену та всеосяжну зону вільної торгівлі в Розділі IV (Торгівля та пов'язані з торгівлею питання) та підтримку зусиль України щодо завершення переходу до

функціонуючої ринкової економіки шляхом, серед іншого, поступового наближення свого законодавства до ЄС. Ці положення забезпечують основу для подальшої лібералізації транскордонного пересування, працевлаштування та самозайнятості українців у приймаючих державах-членах, включаючи українців, які вже здійснюють там економічну діяльність.

Отже, Угода про асоціацію 2017 року створює основу для подальшої лібералізації транскордонного переміщення, працевлаштування та самозайнятості українців у приймаючих державах-членах, у тому числі українців, які вже здійснюють там економічну діяльність. Якби Рада асоціації Україна-ЄС могла прийняти рішення, подібне до Рішення 1/80 Ради асоціації ЄЕС-Туреччина, це могло б вирішити частину проблем українських працівників або самозайнятих осіб. Однак незрозуміло, чи поширюється компетенція Ради асоціації за статтею 18 Угоди на прийняття обов'язкових правил щодо вступу та прав членів сім'ї, студентів, науковців та інших категорій громадян України. Рішення Ради асоціації вимагає одностайності держав-членів і згоди України.

Четвертим варіантом було б внесення змін до законодавства ЄС з метою створення безпечного статусу проживання для тих колишніх бенефіціарів тимчасового захисту, які не повертаються відразу після закінчення дії схеми тимчасового захисту, і внесення змін до інструментів ЄС щодо громадян третіх країн, які проживають або переїжджають до ЄС для сімейних, навчальних чи економічних цілей, зокрема для бенефіціарів тимчасового захисту.

Необхідно розглянути принаймні три можливі поправки до чинного законодавства ЄС про міграцію та надання притулку:

а) внести зміни до Кваліфікаційної директиви (QD), щоб дозволити колективне надання міжнародного захисту колишнім бенефіціарам тимчасового захисту (це можна зробити шляхом запровадження системи визнання статусу біженця або додаткового захисту);

б) дозволити отримання статусу довгострокового резидента колишнім бенефіціарам тимчасового захисту наприкінці дії схеми тимчасового захисту

(перероблена редакція DTP пропонує можливість дозволити (напівавтоматичне) отримання статусу DTP у завершенні схеми тимчасового захисту для всіх колишніх бенефіціарів, які протягом трьох років проживали в ЄС, з яких останні два роки в державі-члені, де отримано статус DTP. Це напівавтоматичне придбання значно зменшить адміністративне навантаження. Альтернативою, з набагато меншим зменшенням цього тягаря, було б скоротити п’ятирічний термін проживання, який вимагається у статті 4 DTP, до трьох років для колишніх бенефіціарів тимчасового захисту, залишивши три інші умови (дохід, медичне страхування та інтеграція) у статті 5);

в) вилучити поточне виключення бенефіціарів тимчасового захисту у більшості або всіх директивах щодо легальної міграції.

Ці три рішення не є взаємовиключними. Якщо розумного рішення неможливо досягти шляхом внесення змін до існуючих інструментів ЄС, ухвалення спеціального інструменту для колишніх бенефіціарів тимчасового захисту з України може бути останньою альтернативою в крайньому випадку, враховуючи час, необхідний для переговорів і прийняття абсолютно нового інструменту, який доцільно би додати до складності GEAS.

Нарешті, найгіршим варіантом з точки зору бенефіціарів тимчасового захисту та/або національних адміністрацій є те, що передбачено в самій DTP, що наприкінці схеми будь-який бенефіціар тимчасового захисту переходить до процедури визначення притулку держави-члена (статті 17-19) або підлягає процедурі видворення, якщо державні органи вважають, що це дозволяють умови в Україні (статті 20-23). Якщо Україна все ще не в змозі прийняти назад своїх громадян після закінчення схеми тимчасового захисту, ЄС має забезпечити вжиття заходів для забезпечення їх подальшого проживання в ЄС як класу, не вимагаючи від національних адміністрацій розгляду заяв про надання притулку, індивідуально, один за одним, уникнення яких було головною метою схеми тимчасового захисту.

Велике випробування, яке зараз стоїть перед ЄС, полягає в тому, як забезпечити тим бенефіціарам тимчасового захисту, які потребують довгострокового захисту, безпеку проживання в країнах ЄС.

Таким чином, практика показує, що українська міграційна криза стала помітною точкою на шляху до зміни міграційної парадигми, яка складалася в ЄС протягом останнього десятиліття. Реакція країн ЄС на потік українських біженців не просто підтверджує необхідність відходу від вузькоегоїстичних національних підходів до міграції, а й демонструє значення формування солідарної загальноєвропейської міграційної політики.

3.2. Майбутнє міграційної політики ЄС в умовах кризових ситуацій

Активація DTP являє собою приголомшливий розворот у порівнянні з останнім десятиліттям в частині формування міграційної політики ЄС, яка керувалася логікою стримування та екстерналізації. Хоча лідери ЄС можуть наголошувати на його тимчасовому та обмеженому характері, їм було б доречно розглядати DTP як модель, а не виняток.

З початку 1990-х років ЄС покладався на принцип першої країни, вимагаючи від шукачів притулку подавати заявку на захист у першій країні ЄС, до якої вони в'їжджають – це, як стверджується, частина спроби встановити передбачувані правила щодо того, як покласти відповідальність на окремі держави для управління прибуттями. Однак протягом останнього десятиліття це призвело до того, що південноєвропейські країни відчувають напруженість під однобоким тягарем прохань про надання притулку щоразу, коли кількість прибулих до однієї країни різко зросла, наприклад до Італії в 2014-2017 роках, Греції в 2015-2016 роках або на Канарські острови Іспанії за останні два роки [52].

Звичайно, принцип першої країни також обтяжує біженців: вони можуть не бажати шукати притулку в своїй першій країні прибуття. І оскільки вони вважають, що їхня безпека залежить не лише від правового статусу, а й від

життєздатних засобів до існування, у них може виникнути спокуса здійснити тривалі та потенційно небезпечні вторинні переміщення до країн Північної Європи з сильнішою економікою та мережами соціального захисту. Інші можуть захотіти приєднатися до родичів або спільнот діаспори через один або кілька кордонів.

Хоча нормативні акти ЄС дозволяють державам повертати шукачів притулку до їх першої країни прибуття, на практиці повернення відбувається повільно та дипломатично важко. Зрештою, багато людей можуть подати заяву та отримати захист у країнах вторинного прибуття, але лише після того, як витримають тривалий період юридичної невизначеності.

Покликаний створити структуру та передбачуваність для приймаючих держав і шукачів притулку, принцип першої країни став джерелом різкості в ЄС: південні країни ЄС неодноразово вимагали його послаблення; східноєвропейські держави – особливо ті, очолювані популістськими, ксенофобськими урядами – рішуче виступають проти систем переселення, які можуть вимагати від них приймати мусульманських біженців; і північні країни ЄС не бажають змінювати систему, якщо всі не підключаться.

Щодо підходів з нульовою сумою, які постійно призводять до глухого кута, ЄС знову і знову порушував принцип підтримки першої країни – через відсутність життєздатної альтернативи, а не через переконання.

Не маючи можливості піти на компроміс щодо розподілу відповідальності за прибуття, ЄС замість цього подвоїв стримування. Політика гарячих точок 2015 року визначила географічні зони стримування, такі як Грецькі острови в Егейському морі, де шукачі притулку утримуються до розгляду їхніх заяв. Угоди з Туреччиною та Лівією залучили їхні прикордонні сили для запобігання міграції до Європи, що призвело до десятків тисяч примусових повернень із Туреччини до Сирії та до жахливих порушень прав людини в Лівії.

Біженці, яким вдається вижити через ці бар’єри та досягти Європи, стикаються з жорстокими відштовхуваннями через сухопутні та морські

кордони. Протягом останніх років десятки тисяч людей були вигнані з кордонів ЄС, що призвело до десятків смертей, якщо не більше. Представники ЄС інколи висловлюють занепокоєння з приводу цих протиправних дій, а інколи активно приховують ці незаконні дії. Новий пакт про міграцію та притулок, пакет пропозицій щодо реформ, який ще обговорюється, має на меті закріпити виняткові процедури на кордоні, дозволяючи державам, які стикаються з масовим прибуттям, обмежувати належні процесуальні права та повертати біженців.

Доводячи схему стримування до логічної крайності, за кілька сотень кілометрів на північ від відкритого польсько-українського кордону, польські сили безпеки продовжують жорстоко витісняти біженців з Близького Сходу, Південної Азії та Африки, яких білоруська влада виштовхує до Польщі.

Ці протидії, пліч-о-пліч із відкритим прийомом українських біженців на півдні, роблять ухвалення ЄС DTP та обсяг повноважень, довірених українцям, ще більш приголомшливим і несподіваним. Певною мірою в ЄС не було вибору: коли цивільне українське населення почало тікати від вторгнення російських військ, стало зрозуміло, що стримування не спрацює. Близькість України унеможливлювала екстерналізацію, а європейська громадська думка не терпіла б прикордонного насильства проти українців.

Тим не менш, ЄС зробив стрибок віри, відмовившись від процедури визначення статусу біженця та відмовившись від принципу першої країни – і довіривши біженцям добросовісно долати ці знижені бар'єри. Якщо припустити, що через три роки в Україні буде мир, коли DTP закінчиться, ЄС також сподівається, що українці повернуться додому або отримають імміграційні візи чи статус біженця у певній країні ЄС.

Активувавши DTP, ЄС створив рідкісний виграшний момент як для біженців, так і для держав-членів. DTP не тільки позбавляє українських біженців від тривалого перебування в підвішеному стані, шукаючи притулку в небажаній країні, але й від ризиків повторних переміщень. Крім того, це позбавляє країни ЄС від логістичних проблем, пов'язаних із розглядом

надзвичайної кількості заяв про надання притулку, а також від перспективи витрачання цінної енергії та доброї волі на суперечки щодо розподілу тягаря.

Якщо ЄС може знайти безпрограшне рішення, надаючи українцям стільки повноважень, безсумнівно, повинні бути знайдені взаємовигідні рішення, довівши всім біженцям те, що і у них буде більше повноважень, ніж зараз дозволяє ЄС.

Цікавим при цьому постає питання: які ж фактори власне впливають на зацікавленість країн ЄС саме до вимушених українських мігрантів? Дослідження нами цього питання представлено на рис. 3.1.

Рис. 3.1. Фактори зацікавленості країн ЄС у вимушених українських мігрантах (розроблено автором)

Експерти стверджують, що різне ставлення Європи до українських та інших біженців демонструє її расизм або неоколоніалізм – вказуючи пальцем на відстань між універсальними цінностями, про які стверджує ЄС, і тим, як ці цінності проявляються на практичному рівні.

Прийнявши DTP, лідери ЄС мовчазно визнали, що міграційна політика ЄС не відповідає її меті в умовах кризових ситуацій – навалу внаслідок військового вторгнення на територію України українських мігрантів. Вони також показали, що вважають прикордонний контроль взаємозамінним інструментом, який можна відкалібрувати.

Тепер лідери ЄС повинні продемонструвати, що переваги, отримані українськими мігрантами, які вимушені були виїхати з України внаслідок військових дій на її території, можна поширити і на інші групи біженців.

Таким чином, лідери ЄС мають унікальну можливість спостерігати за виконанням DTP і вчитися на цьому. Якщо більша гнучкість, яку вона надає, однозначно приведе до кращих результатів у прийомі та інтеграції біженців, ніж стандартна система надання притулку, яку продемонстровано за останнє десятиліття в ЄС, то тоді виникне необхідність у поширенні цієї свободи та довіри не тільки до українців, а і на всіх тих, хто шукає притулку в межах кордонів країн ЄС.

3.3. Державна міграційна політика України у повоєнний період в контексті пріоритетів національної безпеки

Відомо, що мета та зміст міграційної політики є поняттями конкретно-історичними та можуть змінюватись в залежності від специфіки розвитку суспільства, стану демографічної, соціально-економічної, політичної ситуації в країні та світі. Тому в нинішніх умовах України формулювання мети міграційної політики на державному рівні має містити такі ключові моменти: захист національних інтересів, безпеки та територіальної цілісності України, забезпечення правової та соціальної захищеності українських громадян за кордоном, інтеграція іноземців та ВПО, загальнонаціональна консолідація. Ці аспекти частково знайшли відображення у Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року, де сказано, що така політика має «позитивно впливати на консолідацію Української нації та безпеку держави, прискорювати соціально-економічний розвиток країни, сприяти уповільненню темпів депопуляції, стабілізації кількісного та якісного складу населення, забезпечувати потреби економіки в робочій силі, відповідати міжнародним стандартам та міжнародним зобов’язанням України» [53].

Загалом регулювання міграційних процесів в Україні має базуватись на таких основних засадах:

1) гарантування державної безпеки та захист національних інтересів країни; сприяння виходу з економічної кризи, подальшого соціально-економічного зростання держави, підвищення рівня добробуту населення;

2) повага до людини як суб'єкта міграційних процесів;

3) верховенство права; відповідність міграційного та трудового законодавства міжнародним нормам та рекомендаціям міжнародних організацій, зокрема Міжнародної організації праці та Міжнародної організації з міграції;

4) запобігання та протидія незаконній міграції, торгівлі людьми, тіньовій та протиправній зайнятості мігрантів;

5) партнерство, координація та співпраця всіх гілок влади на державному, регіональному та місцевому рівнях; залучення громадських організацій, науковців до вирішення актуальних проблем, пов'язаних з міграцією, розвиток інститутів соціального партнерства та громадянського суспільства; співробітництво та координація діяльності з іншими країнами, міжнародними організаціями та інтеграційними утвореннями щодо вирішення актуальних міграційних проблем;

6) наукова обґрунтованість заходів міграційної політики; науковість доповнюється принципом комплексності, системності вирішення актуальних проблем у міграційній сфері та досягнення поставлених цілей;

7) диференційований підхід до регулювання міграційних потоків залежно від соціально-демографічних та професійно-кваліфікаційних характеристик суб'єктів міграційних процесів;

8) облік соціально-економічної, демографічної ситуації у країні та особливостей розвитку її регіонів [54].

Проведений нами, спираючись на зазначене вище, аналіз експертних досліджень перспектив українського ринку праці, дозволяє сформулювати

ключові виклики, реакція на які має стати основою державної міграційної політики в Україні у повоєнний період [54]:

1. Розбалансованість ринку праці (що природно після війни) буде помножено на колосальний дефіцит робочої сили.

2. Депопуляція та ризики погіршення проблеми з трудовими ресурсами: Україна ризикує втратити від 5 до 7 млн жителів. Причому, в своїй масі це громадяни дітородного віку. Тобто після природного післявоєнного короткочасного зростання народжуваності настане період прискореної природної депопуляції.

3. Зменшення частки працездатного населення з одночасним збільшенням числа пенсіонерів (і тут треба розуміти, що до них відноситимуться як пенсіонери за віком, так і особи, які отримали поранення на фронті) збільшить дефіцит пенсійного фонду.

4. Зменшення кількості дітей та підлітків створить виклики для системи освіти, зокрема вищої, а в перспективі призведе і до дефіциту молодих наукових кадрів, кваліфікованих інженерів, розробників тощо. Отже, створюється ризик для технологічної примітивізації української економіки у майбутньому.

5. Повоєнне возз'єднання сімей за кордоном (чоловік їде до дружини та дітей) докорінно змінить характер української міграції та грошових переказів від мігрантів. Тобто в Україні може виникнути ризик втрати грошей від трудових мігрантів – те, що було найважливішим фактором підтримки економічної стабільності у попередні роки (Додаток И).

Таким чином, завдання, які потрібно у повоєнний період вирішувати у сфері реалізації в Україні державної міграційної політики, можна поділити на кілька блоків, представлених на рис. 3.2.

На підставі цього зазначимо можливі напрями державної міграційної політики в Україні у повоєнний період.

Перше, що варто пам'ятати, обговорюючи політику роботи з українськими мігрантами, – це комунікація, яку може бути реалізовано через:

1) активну роботу посольств;

2) створення (або партнерство з існуючими) ЗМІ для українців за кордоном;

3) залучення українських мігрантів до політичних та суспільних процесів в Україні.

Рис. 3.2. Блоки нагальних питань державної міграційної політики в Україні у повоєнний період (розроблено автором)

По-друге, що стосується фінансів українських мігрантів, пропонуємо впроваджувати наступні механізми, зазначені у табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Механізми залучення фінансів в Україну від українських трудових мігрантів (розроблено автором)

Механізм	Сутність підходу	Можливий результат	Чи вирішиться проблема з поверненням?
1	2	3	4
Державні валютні облігації для громадян	Зменшити поріг входу (мінімальну суму) на купівлю державних облігацій	Залучення частини заощаджень українських трудових мігрантів	–

Продовження табл. 3.1

1	2	3	4
Купівля пенсійного стажу	Такий механізм сьогодні реалізується в Україні, але це стосується громадян, які перебувають в Україні, тому необхідно: 1) додати механізми прийому платежів у валюті; 2) створити систему інформування про такі нововведення для українських громадян за кордоном.	Залучення додаткових джерел фінансування до пенсійного фонду	+ (частина громадян може повернутися через декілька років)
Програма інвестицій у свій бізнес в Україні	Державна програма, яка гарантує пільговий період оподаткування нових бізнесів за умови створення робочих місць. Другою складовою програми може стати механізм державних субвенцій, спрямованих на дофінансування інвестицій.	В економіку регіонів надходять гроші від українських мігрантів. При цьому кошти спрямовуються на створення робочих місць, тобто маємо результат – збільшення зайнятості. І, нарешті, оскільки йдеться мова переважно про малий бізнес, це є додатковим чинником розвитку українських регіонів.	–

По-третє, програми повернення громадян, які вимушено виїхали з України внаслідок військових дій на її території, та адміністрування ринку праці (табл. 3.2): ключовими чинниками, природно, будуть загальна економічна ситуація в Україні, а також питання безпеки.

Для повернення громадян Україні необхідно буде заручитися і допомогою країн-партнерів. «Якщо українці залишаться за кордоном, то європейські країни отримають пряму економічну вигоду, але в разі їх повернення існуватиме непряма вигода для ЄС. Повернення біженців зміцнить економіку України та дозволить їй більше інвестувати в безпеку та відновлення, тож вона потребуватиме менше європейських коштів» [55].

Таблиця 3.2

Механізми запуску програм повернення громадян, які вимушено виїхали з України внаслідок військових дій на її території, та адміністрування ринку праці (розроблено автором)

Механізм	Сутність підходу	Можливий результат	Чи вирішиться проблема з поверненням?
Програми «капітал на освіту»	Один із варіантів – надання родині коштів на здобуття вищої освіти дитиною у разі повернення в Україну. При цьому така програма може поширюватись на пріоритетні для держави напрями навчання.	Створюються передумови для збільшення кількості студентів в українських ЗВО та, як наслідок, кількості молодих фахівців в економіці – частка випускників українських ЗВО, які залишаються в країні, суттєво буде вище за частку українців, які повернулися додому після здобуття освіти за кордоном.	+ (сім'ї з дітьми від 13 років та старше)
Житло йде за інвестором	Розвиток механізму державно-приватного партнерства, коли інвестор має намір побудувати промислове підприємство, але не впевнений у наявності робочої сили, держава будує житлові будинки для потенційних працівників і веде рекламну кампанію під умовним гаслом «переїжджай, живи, працюй». На початковому етапі житло йде як «орендне». Але після певного терміну роботи перетворюється на власність. Програма рекламується як серед ВПО, так і українських мігрантів.	Зниження побоювань інвесторів, пов'язаних із труднощами у пошуку робочої сили, та стабілізація ситуації на ринку праці (як і загальної демографічної ситуації) у регіонах ризику.	+ (сім'ї)

Узагальнюючи різні пропозиції, можна сформулювати «три головні напрями політики України щодо повернення вимушених мігрантів:

1. Аналітично-комунікаційна робота, яка має стати фундаментом у процесі добровільного повернення вимушених мігрантів. Україні потрібно співпрацювати з іншими країнами і вже зараз встановити ефективний зв’язок із мігрантами, щоб реалізувати власні інтереси щодо повернення громадян.

2. Забезпечення базових потреб. Відновлення житла та соціальної інфраструктури, вирішення питань зайнятості та створення робочих місць з гідною оплатою праці.

3. Впровадження заохочувальних стимулів, в тому числі для інвестицій та бізнесу, робота з діаспорою» [44].

Отже, в контексті пріоритетів національної безпеки у повоєнний період в нашій державі, заручившись допомогою країн-партнерів, необхідно провадити комплексну політику, яка включатиме реалізацію реформ, направлених на повернення українських мігрантів, та залучення інвестицій у відновлення зруйнованої інфраструктури. Необхідно також розробити і втілити в життя низку програм з покращення всіх складових демографічної динаміки населення України – народжуваності, смертності та зовнішньої міграції, при цьому питання щодо залучення працездатного населення за рахунок зовнішньої міграції для розв’язання проблеми з трудовими ресурсами в Україні потребує вкрай виваженого і обережного підходу.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

1. Розглянуто наслідки подальшої дії застосованої ЄС для українських біженців Директиви про тимчасовий захист – політичного механізму, який виник після балканських воєн, але ніколи раніше не використовувався – пропонуючи трирічні дозволи на проживання та право на роботу після прибуття, минаючи обтяжливий процес подання та захисту заяв про надання притулку, та перспективні питання щодо поправок до чинного законодавства ЄС про міграцію та надання притулку.

2. З'ясовано, що міграційна політика ЄС не відповідає її меті в умовах кризових ситуацій – навалу внаслідок військового вторгнення на територію України українських мігрантів, та перед лідерами ЄС наразі стоїть проблема вибору: внесення змін до чинного законодавства ЄС про міграцію та надання притулку чи поширення переваг, отриманих українськими мігрантами, на інші групи біженців.

3. Доведено, що в контексті пріоритетів національної безпеки у повоєнний період в Україні, заручившись допомогою країн-партнерів, необхідно провадити комплексну політику, яка включатиме реалізацію реформ, направлених на повернення українських мігрантів та розробки і втілення в життя низки програм з покращення всіх складових демографічної динаміки населення країни – народжуваності, смертності та зовнішньої міграції.

ВИСНОВКИ

В ході дослідження ми виконали завдання, визначені у кваліфікаційній магістерській роботі, та дійшли певних висновків теоретичного і прикладного характеру, які полягають у такому:

1. З'ясовано, що у трактуваннях поняття «міграція» немає одностайності. На сьогоднішній день у науковій літературі зроблено декілька спроб розбити загальні визначення щодо терміну «міграція» на групи. Перша група визначень поєднує два досить різні явища, таких як міграційний процес (серія прибуття, серія вибуття та їх взаємодія) і міграційний результат. Друга група визначень міграції вважає її формою міграційної мобільності (можливість (схильність) населення до міграції, яка не завжди може реалізуватися з різних причин). Третю групу визначень міграції становить змішання різних видів руху населення, зокрема міграційного. До четвертої групи, що є найбільш поширеною та визнаною багатьма вченими, належать визначення міграції, які поєднують лише територіальні переміщення населення.

2. Встановлено, що наразі спостерігається поступова трансформація характеру міжнародної міграції: з рефлекторної, викликаної конкретною, миттєвою ситуацією, військовим чи міжнаціональним конфліктом, вона перетворюється на еволюційну. При цьому доведено, що нелегальна міграція є наслідком конкретних причин: нерівність економічного розвитку держав, відсутність перспектив працевлаштування, зубожіння населення, дискримінаційний характер законодавства по відношенню до окремих категорій осіб, недотримання прав людини та ін. Тому необхідно зосередити увагу не лише на вирішенні проблем, пов'язаних із наслідком нелегальної міграції, але й на викоріненні причин цього явища.

3. Визначено негативні та позитивні наслідки міжнародної трудової міграції для країн-донорів та країн-реципієнтів. До негативних наслідків міграції для країн-донорів віднесено від'їзд кваліфікованої робочої сили, особливо працівників, які мають управлінські, професійні та технічні навички,

необхідні для придбання та використання нових технологій. Із позитивних моментів міграційних процесів для країн-донорів присутній приплив грошових переказів. Наслідки міграційних процесів для країн-реципієнтів неможливо однозначно оцінити: ці мігранти можуть отримувати вигоду від міграції у разі нестачі робочої сили на ринку, але немає гарантії, що мігранти, прийняті в період дефіциту робочої сили, одразу покинуть країну зі збільшенням кількості безробітних. В зв'язку з чим у роботі доведено, що міжнародна трудова міграція населення має неоднозначне значення як для регіонів-донорів, так і для регіонів-реципієнтів робочої сили, тому цей процес і виступає об'єктом державного регулювання.

4. Класифіковано основні причини міграції населення в ЄС, до яких віднесено: економічні, соціальні, культурні, політичні, військові, нелегальну міграцію, та з'ясовано, що в останній чверті XX століття та протягом XXI століття ЄС неодноразово стикався з міграційними потоками, які спричиняли потужні міграційні кризи: афганська (1979-1989) – від 5,6 до 7,2 млн біженців та емігрантів; венесуельська (2013-2019) – від 3,3 до 4 млн біженців; сірійська (2019-2020) – майже 5,5 і до 6,9 млн осіб; українська (2022 – до теперішнього часу) – від 5 до 10 млн осіб.

5. З метою покращення захисту кордонів ЄС від нелегальної міграції доведено доцільність зміни курсу міграційної політики у бік застосування більш радикальних обмежувальних мір, а саме: 1) посилити прикордонний контроль шляхом створення нових агентств та дорадчих органів інститутів ЄС, що забезпечуватимуть охорону зовнішніх кордонів держав-учасниць ЄС на місцях; 2) ввести єдиний міграційний режим, заснований на існуючому договорі між ЄС і Туреччиною, який дозволить встановити співробітництво з державами, по території яких проходять маршрути нелегального перетину кордонів ЄС; 3) оптимізувати візовий режим по периметру Шенгенської зони, завдяки застосуванню ускладненої процедури надання віз громадян тих держав, що відмовилися укладати договори з ЄС про реадмісію; 4) поступово впроваджувати спрощений механізм перетину зовнішніх кордонів держав-

учасниць ЄС для осіб, які здійснюють в'їзд на підставі візи чи іншим законним способом для стимулювання легальної міграції.

6. Доведено, що в контексті пріоритетів національної безпеки у повоєнний період в Україні, заручившись допомогою країн-партнерів, необхідно провадити комплексну політику, яка включатиме реалізацію реформ, направлених на повернення українських мігрантів та розробки і втілення в життя низки програм з покращення всіх складових демографічної динаміки населення країни – народжуваності, смертності та зовнішньої міграції.

7. Розглянуто наслідки подальшої дії застосованої ЄС для українських біженців Директиви про тимчасовий захист – політичного механізму, який виник після балканських воєн, але ніколи раніше не використовувався – пропонуючи трирічні дозволи на проживання та право на роботу після прибуття, минаючи обтяжливий процес подання та захисту заяв про надання притулку, та перспективні питання щодо поправок до чинного законодавства ЄС про міграцію та надання притулку.

8. З'ясовано, що міграційна політика ЄС не відповідає її меті в умовах кризових ситуацій – навалу внаслідок військового вторгнення на територію України українських мігрантів, та перед лідерами ЄС наразі стоїть проблема вибору: внесення змін до чинного законодавства ЄС про міграцію та надання притулку чи поширення переваг, отриманих українськими мігрантами, на інші групи біженців.

9. В напрямку державної міграційної політики України в контексті пріоритетів національної безпеки запропоновано сформувати механізми залучення фінансів в Україну від українських трудових мігрантів; запровадити програми повернення громадян, які вимушено виїхали з України внаслідок військових дій на її території, та програми з трансформації ідеології на користь народжуваності; розробити процедури щодо ефективного адміністрування українського ринку праці та здійснити запуск глобального рекрутингу на запрошення необхідних кадрів з усього світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрій Новіченко. Основні підходи до розуміння поняття «міграція». URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/17_05_2019/pdf/74.pdf.

2. Соціологія. Короткий енциклопедичний словник. URL: https://subject.com.ua/sociology/dict/index.html.

3. Profesor Jan Szczepański. Łódź: Łódzkie Towarzystwo Naukowe, 2009 (seria: Sylwetki Łódzkich Uczonych; z. 92), (redaktor Jolanta Kulpińska).

4. Малиновська О.А. Трудова міграція населення України: чого чекати в найближчому майбутньому? URL: http://migraciya.com.ua/news/migrant - workers/ua-labour-migration-ukrainewhat-to-expect-in-the-near-future-part-1/.

5. Малиновська О. Міграційна політика в Україні: формування, зміст, відповідність сучасним вимогам. URL: http://www. ier.com. ua/files//publications/Policy_Briefing_Series/PB_01_migration_2013_ukr.pdf.

6. Малиновська О.А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії: монографія / О.А. Малиновська. К.: НІСД. 2018. 472 с.

7. Андрейко В.І. Розвиток міграційних процесів в Європі та Україна // Науковий вісник Ужгородського університету. Сер.: Історія. 2019. Вип. 2 (41). С. 134-141.

8. Вплив міграційних процесів на економіку України. URL: https://naub.oa.edu.ua/2018/.

9. Українське заробітчанство: старі проблеми та нові виклики. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1735:ukrajinske-zarobitchanstvo-stari-problemi-ta-novi-vikliki&catid=8&Itemid=350.

10. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-05/trudova-migratsiya.pdf.

11. Вплив міграції на національний ринок праці. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/2339/1/%D0%A7%D0%B5%D1%80%D0%BD%D1%96%D0%B9%20%D0%9E.%D0%92.%D0%A4-22.pdf.

12. Institute for International Education (IIE). URL: https://www.iie.org.

13. Міграція. URL: http://sum.in.ua/s/mighracija.

14. Jandl, M. Report on methodological issues. *Migration: Counting the Uncountabl*. 2008. 79 p.

15. Ravenstein E.G. The Laws of Migration. J*ournal of the Statistical Society of London*. Vol. 48, No. 2. (June, 1885). Pp. 167-235.

16. Мануїлова К.В. Зміст і цілі міграційної політики: досвід іноземних держав. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2018. №32. С. 126-128.

17. United Nations, Department of Economic and Social Affairs. Population Division (2019). International Migrant Stock 2019 (United Nations database, POP/DB/MIG/Stock/Rev.2019).

18. Андрейко В.І. Розвиток міграційних процесів в Європі та Україна. *Науковий вісник Ужгородського університету. Сер.: Історія*. 2019. Вип. 2 (41). С. 134-141.

19. Міжнародна асоціація з вивчення вимушеної міграції. URL: http://iasfm.org.

21. Міжнародна організація з міграції. URL: https://iom.org.ua.

22. Brun K. Local Citizens or Internally Displaced Persons? Dilemmas of Long Term Displacement in Sri Lanka. Journal of Refugee Studies. 2003. № 16(4). P. 376-397.

23. Причини міграції. URL: http://surl.li/nfcha.

24. Масштаби, перспективи розвитку міграції ЄС. URL: https://migrant.biz.ua/dovidkova/emigracia/myhranty-v-evrope.html.

25. First residence permits reached pre-pandemic levels. Eurostat. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/web/ products-eurostat-news/-/ddn-20220809-2.

26. Заставна О. Міграційна політика ЄС у контексті безпеки країн Європейського Союзу. Підприємництво, господарство і право. 2021. №1. С. 276-281. URL: https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.1.46.

27. Левер О.Г., Матяшовська Б.О., Шумило Н.Я. Проблема біженців та нелегальних мігрантів у світлі новітньої статистики. Науковий вісник Ужгородського університету, серія «Історія», вип. 2 (41), 2019. С. 143-155.

28. Луцишин Г. Міграційна криза в ЄС: проблема безпеки зовнішніх кордонів та загострення міжетнічних конфліктів. *Політичні науки*. 2015. Випуск 1. №2. С. 41-45.

29. Пак Н.А. Нелегальна міграція та контроль кордонів у Європейському Союзі. URL: http://journals.iir.kiev.ua/ index.php/pol_n/article/view/3087.

30. Council Regulation (EC) No 2007/2004 of 26 October 2004 establishing a European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the Member States of the European Union. URL: http://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/ALL/;jsessionid=dTQ7T5rP1QTgVHypXpy1lQ9dXpH0c112nHrcypTGB9RRl0m7ZYfy!1287784730?uri=CELEX:32004R2007.

31. Migration and migrant population statistics. URL: http://epp.eurostat.ec.europa.eu.

32. Завадська П. Ласкаво не просимо: біженці розсварили Європу. URL: http://iac.org.ua/laskavo-ne-prosimobizhentsi-rozsvarili-yevropu.

33. Ukraine: €3.4 billion REACT-EU pre-financing to Member States welcoming refugees fleeing Ukraine. European Commission. 23.03.2022. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/ en/newsroom/news/2022/03/23-03-2022-ukraine-eur3-4-billion-react-eu-pre-financing-to-memberstates-welcoming-refugees-fleeing-ukraine.

34. UNHCR Operational data portal. URL: https://data2.unhcr.org/en/situations/Ukraine.

35. Arbatova, N.K. (2022). Migration threat to EU security: prejudices and realities. World Economy and International Relations 2(66): 61-70.

36. Berlin and Warsaw joined powers on migration front. RBC. 29.03.2022. URL: https://www.rbc.ru/newspaper/2022/03/29/62419bd29a7947ee9f7dad38.

37. Vedeneeva V.T. (2020) Poland's migration policy: formation of paradigm (1989-2019). World Economy and International Relations 12(64): 105-112.

38. Kondratyeva, N.B. (2018). Prospects for the EU budget after 2020 (2): 108-114. Nauchno-analiticheskij vestnik IE RAN (2):108-114.

39. Potemkina, O.Yu. (2020). European Union: Fight for the Budget. Nauchno-analiticheskij vestnik IE RAN 2(14): 29-34.

40. Rusakova, M.Yu. (2021). Poland and New Trends in Central European Regional Configuration. Contemporary Europe (1): 52-61.

41. Individual refugees from Ukraine recorded across Europe. UNHCR. URL: https://reporting.unhcr.org/ operational/situations/ukraine-situation.

42. LIVES ON HOLD: INTENTIONS AND PERSPECTIVES OF REFUGEES FROM UKRAINE. URL: file:///d:/Downloads/UNHCR%20-%20LIVES%20ON%20HOLD%20%233%20-%20INTENTIONS%20AND%20 PERSPECTIVES%20OF%20REFUGEES%20FROM%20UKRAINE-1.pdf.

43. Policies to Address the Refugee Crisis in Europe Related to Russia's Invasion of Ukraine. IMF. URL: https://www.imf.org/en/Publications/IMF-Notes/Issues/2022/09/08/Policies-to-Address-the-RefugeeCrisis-in-Europe-Related-to-Russias-Invasion-of-Ukraine-522662.

44. Вплив міграційних процесів на перебіг повоєнного відновлення України, міграційну політику ЄС та країн Східного партнерства. URL: https://razumkov.org.ua/images/2023/10/25/2023-Pyshchulina-MIGRACIA.pdf.

45. OECD Policy Responses on the Impacts of the War in Ukraine. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/c7e694aa-en.pdf?expires=1676016648&id=id&accname=guest&checksum=E6BBA2FE1F8FDDEA7F8440D588B82754.

46. Supporting refugee students from Ukraine in host countries. URL: https://www.oecd.org/ukraine-hub/policy-responses/supporting-refugee-students-from-ukraine-in-host-countries-b02bcaa7/.

47. Чинники (не)повернення: чому українці залишаються за кордоном під час війни та можуть не повернутися після? URL: http://surl.li/odfrc.

48. Ukraine Recovery and Reconstruction Needs Estimated $349 Billion. URL: https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2022/09/09/ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-estimated-349-billion.

49. The World Bank In Ukraine. URL: https://www.worldbank.org/en/country/ukraine/overview#3.

50. Україна-Консіліум. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/policies/enlargement/ukraine/.

51. Доступ до права Європейського Союзу. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2014.161.01.0003.01.ENG&toc=OJ%3AL%3A2014% 3A161%3ATOC.

52. The EU should treat all refugees like it is treating Ukrainians. URL: https://www.thenewhumanitarian.org/opinion/2022/03/23/eu-should-treat-all-refugees-like-it-is-treating-ukrainians.

53. Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 12.07.2017р. №482-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-%D1%80#Text.

54. Комірна В.В., Чуприна О.О. Концептуальні основи міграційної політики. *Економічний простір*. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecpros_2013_74_13.

55. Що буде з економікою? Економічна правда. URL: https://www.epravda.com.ua/publications/2023/09/11/704143/.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1

Види міжнародної трудової міграції
(систематизовано автором на підставі [11])

Класифікайний критерій	Вид та його сутність
1	2
Просторовий горизонт переміщення	1. Зовнішня міграція – це переміщення населення за межами певної країни. 2. Внутрішньоконтинентальна міграція – це переміщення населення між країнами в межах одного континенту. 3. Міжконтинентальна міграція – це переміщення населення між країнами різних континентів.
Термін переміщення	1. Постійна міграція – це виїзд або в'їзд населення в іншу країну на постійне місце проживання. 2. Тимчасова міграція – це робота за кордоном протягом певного обмеженого часу з подальшим поверненням на батьківщину або переїздом в іншу країну. 3. Сезонна міграція – це щорічна міграція на період певного сезону (як правило, для збирання врожаю сільськогосподарських культур) з подальшим поверненням на батьківщину. 4. Маятникова міграція – це постійна робота в одній країні при проживанні в іншій, як правило, прикордонній країні за наявності необхідних міжнародних угод між країнами.

Продовження табл. А.1

1	2
Характер організації міграційних потоків	1. Добровільна – це не примусове переміщення робочої сили. 2. Примусова – це виселення громадян із своєї країни на основі рішення судових організацій. 3. Організована – це переміщення населення згідно з національним законодавством (примір візовий режим). 4. Нелегальна – це самовільне переміщення населення щодо кордонів країни всупереч законодавству.
За професійним складом	1. Міграція робітників. 2. Міграція спеціалістів. 3. Міграція представників гуманітарних професій.
За якісним рівнем	1. Міграція робочої сили низької кваліфікації. 2. міграція робочої сили високої кваліфікації. 3. Міграція вчених («відплив мізків»).
За напрямками руху	1. Еміграція – це виїзд працездатного населення країни за її межі. 2. Імміграція – це в’їзд працездатного населення до країни з-за її меж. 3. Реміграція – це повернення емігрантів на батьківщину.

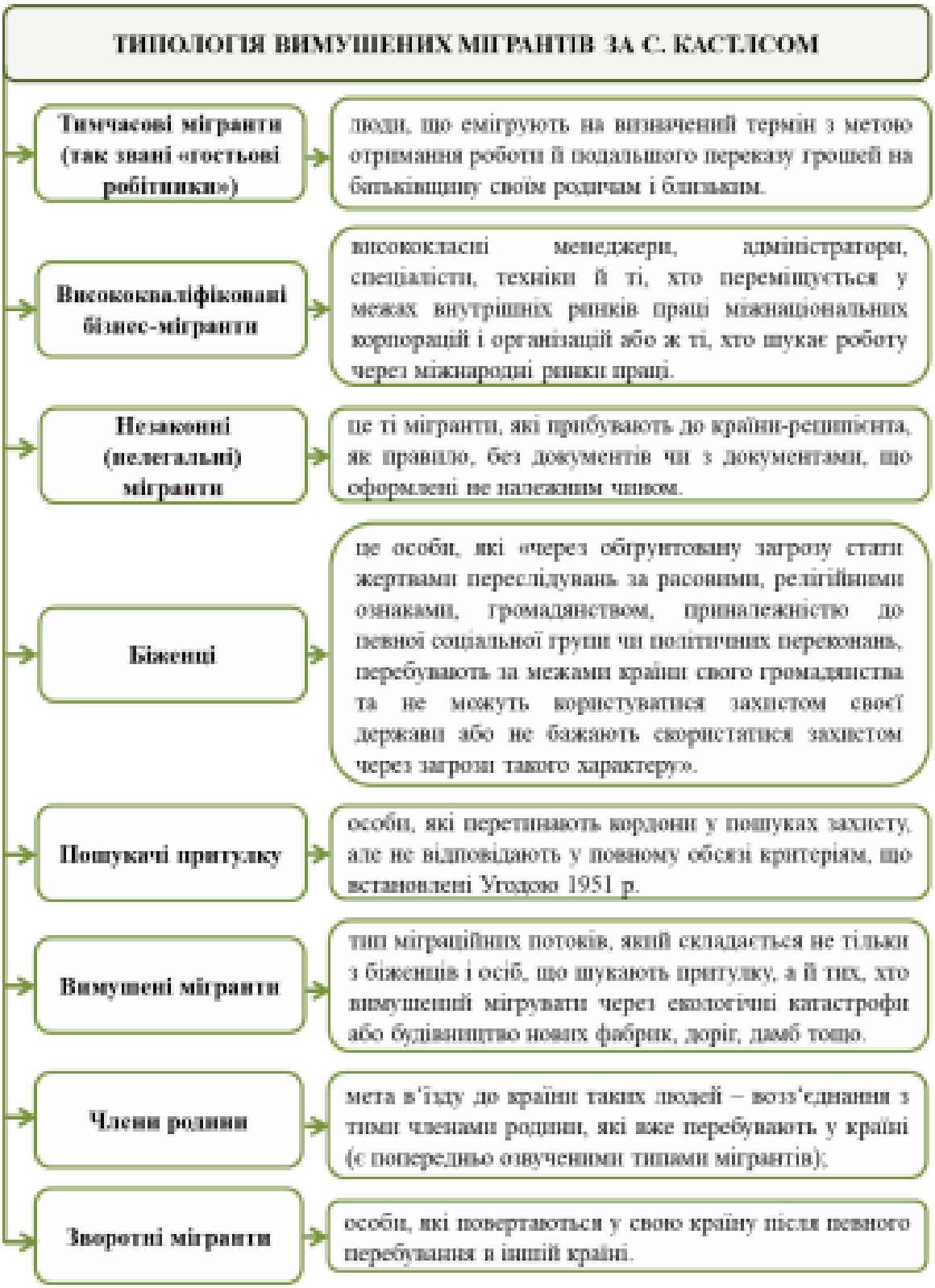

Рис. Б.1. Типологія вимушених мігрантів за С. Кастлсом [13]

Додаток В

Рис. В.1. Кількість (діючих) дозволів на перебування в ЄС [25]

Додаток Г

Таблиця Г.1

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ ЄС ТА ІНШІ ІНІЦІАТИВИ У СФЕРІ РЕГУЛЮВАННЯ ЛЕГАЛЬНОЇ МІГРАЦІЇ

Документ	Пропозиція/ Дата ухвалення	Зміст
Період дії Амстердамського договору, 1999 р.		
Директива 2003/86/ЄС про право на возз'єднання родин	грудень 1999 р./ вересень 2003 р.	надає мігрантам, які легально проживають у країнах ЄС, право на возз'єднання з близькими членами сім'ї
Директива 2003/109/ЄС про статус громадян третіх країн, що проживають в країнах ЄС на довгостроковій основі	березень 2001 р./ листопад 2003 р.	гарантує громадянам третіх країн, що легально проживають на території країн ЄС протягом понад п'яти років, права, які можна порівняти з правами громадян Євросоюзу
Директива про економічну міграцію	2001 р./ відхілено 2005 р.	Комісія пропонувала ухвалити всеосяжну директиву щодо умов в'їзду та перебування громадян третіх країн з метою працевлаштування або самозайнятості
Директива 2004/114/ЄС про іноземних студентів	жовтень 2002 р./ грудень 2004 р.	регулює умови та порядок в'їзду та перебування, а також права громадян третіх країн з метою навчання, студентських обмінів, неоплачуваного стажування та добровільної діяльності
Директива 2005/71/ЄС про іноземних дослідників	березень 2004 р./ жовтень 2005 р.	встановлює спеціальну процедуру прийому громадян третіх країн з метою проведення ними наукових досліджень
Гаазька програма розвитку, 2005-2009 рр.		
Директива 2009/50/ЄС про так звану Блакитну карту	жовтень 2007 р./ травень 2009 р.	спрощує порядок та умови в'їзду, перебування та доступу на ринок праці ЄС для висококваліфікованих фахівців із третіх країн
Загальні базові принципи інтеграції	2005 р.	в ранках Гаазької програни були встановлені загальні принципи для координації та обміну досвідом з питань інтеграції громадян країн до ЄС, що ґрунтуються на дотриманні їхніх прав та обов'язків, а також на розумінні інтеграції як «двостороннього процесу». Вони також заклали основу для низки наступних ініціатив Комісії

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ ЄС ТА ІНШІ ІНІЦІАТИВИ У СФЕРІ РЕГУЛЮВАННЯ ЛЕГАЛЬНОЇ МІГРАЦІЇ

(продовження)

Документ	Пропозиція/ Дата ухвалення	Зміст
Набуття чинності Лісабонського договору, Стокгольмська програма розвитку, 2009-2014 рр.		
Директива 2011/98/ЄС про єдиний дозвільний документ на проживання та роботу та загальний звід прав для працівників із третіх країн	жовтень 2007 р./ грудень 2011 р.	Уніфікує процедуру подання заяви та вводить в дію єдиний дозвільний документ на право проживання та працевлаштування, а також встановлює загальний перелік прав трудових мігрантів, які проживають у країнах ЄС.
Директива 2014/36/ЄС про сезонних працівників	липень 2010 р./ лютий 2014 р.	Визначає умови в'їзду та перебування сезонних трудових мігрантів.
Директива 2014/66/ЄС про внутрішньокорпоративних співробітників	липень 2010 р./ травень 2014 р.	Визначає умови в'їзду та перебування, а також права громадян третіх країн, які прибувають для трудової діяльності в ранках внутрішньокорпоративних переказів.
Європейський порядок денний з міграції, 2015 р.		
Директива ЄС 2016/801 про в'їзд та проживання з метою проведення досліджень, здобуття освіти, стажування, волонтерської діяльності, шкільних обмінів та освітніх проєктів та роботи гувернером (au pair)	квітень 2013 р./ травень 2016 р.	Регулює порядок в'їзду та перебування, а також права громадян третіх країн з метою навчання, студентських обмінів, неоплачуваного стажування та добровільної діяльності, забезпечує прискорену процедуру для в'їзду іноземних громадян для проведення ними наукових досліджень.
Пропозиція Комісії про перегляд директиви 2009/50/ЄС про Блакитну карту	червень 2016 р./ переговори	Головна мета реформи Блакитної карти: скасування паралельних національних схем залучення висококваліфікованих фахівців із третіх країн.
План дій з інтеграції	червень 2016 р.	Проєкти для сприяння державам-членам в інтеграції громадян третіх країн з опорою на такі сфери, як забезпечення доступу до освіти, ринку праці, соціальних та медичних послуг, а також пропозиція про заходи щодо інтеграції мігрантів до прибуття на територію ЄС.
Нові можливості для легальної трудової міграції[17]	20 травня 2021 р.	Спростити та гармонізувати існуючу законодавчу базу, погодивши положення різних директив у сфери законної міграції.

[17] New Avenues for Legal Labour Migration. – European Parliament, *https://oeil.secure.europarl.europa.eu/oeil/popups/ficheprocedure.do?lang=en&reference=2020/2010(INI).*

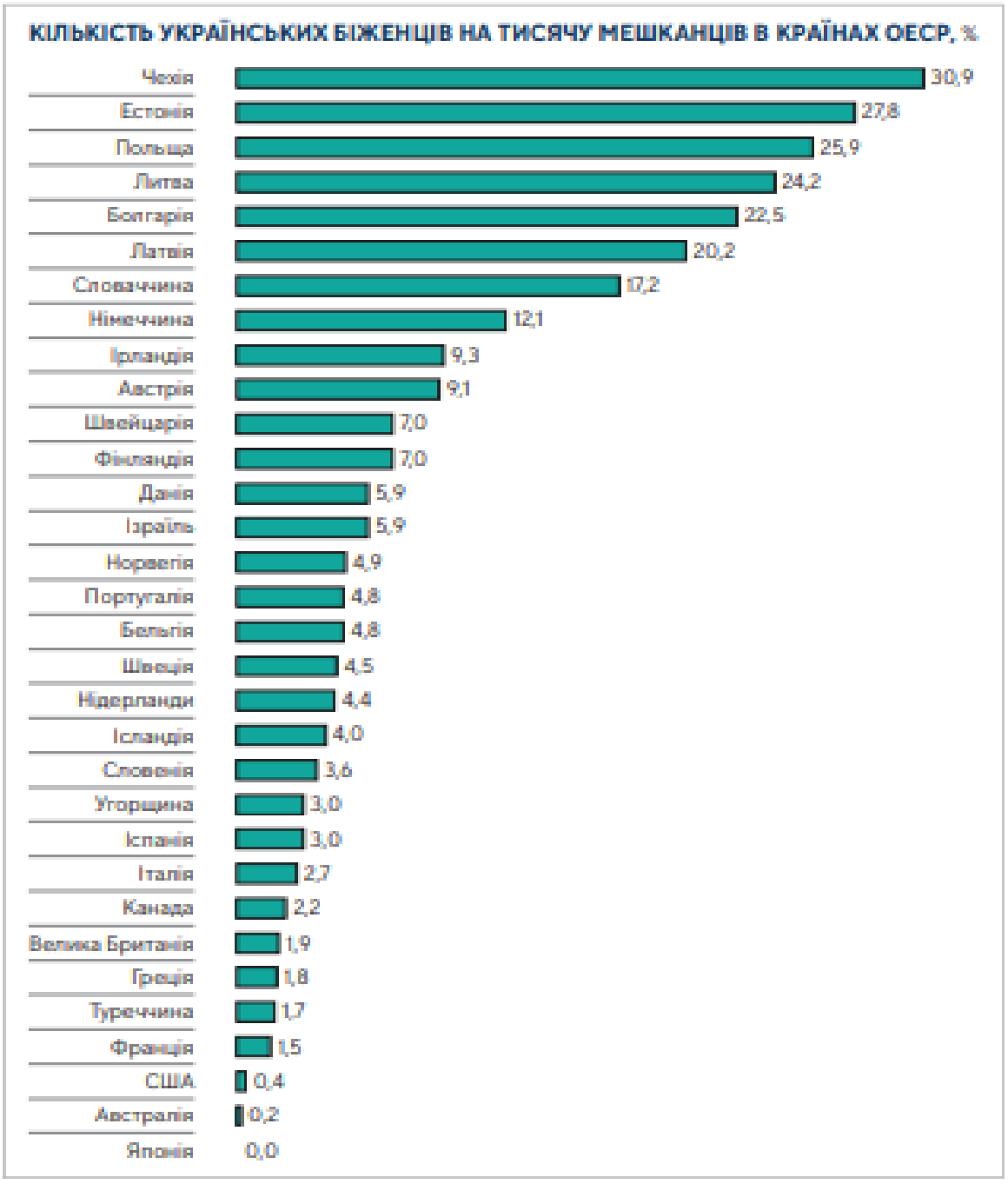

Рис. Д.1. Кількість вимушених українських біженців у країнах ЄС [44]

Чи планують повертатися в Україну вимушені мігранти?

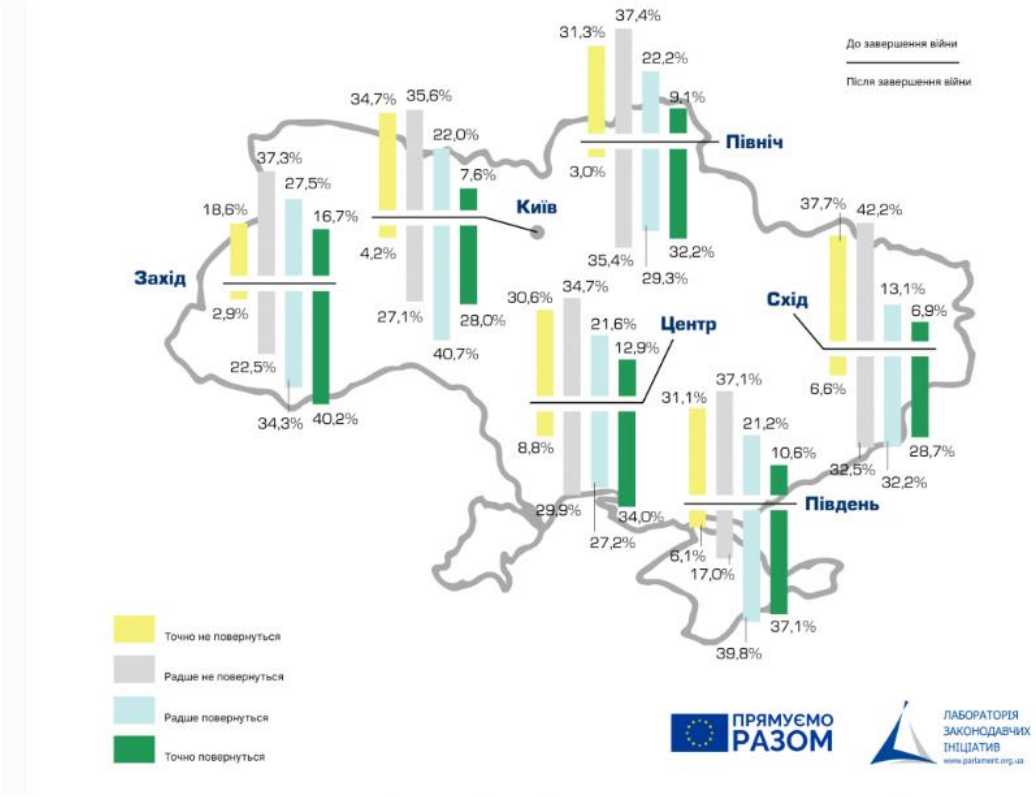

Рис. Ж.1. Регіональний розподіл [47]

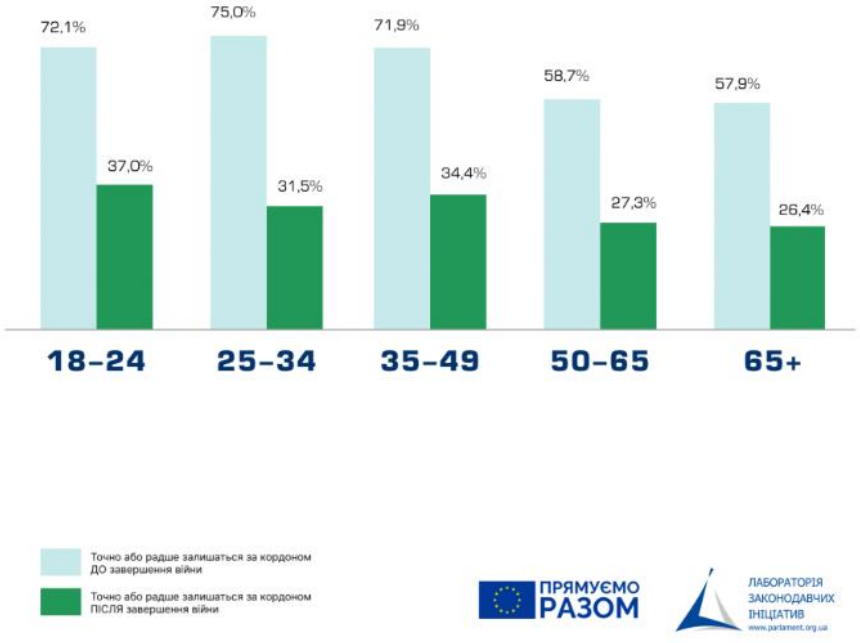

Рис. Ж.2. Віковий розподіл [47]

Додаток И

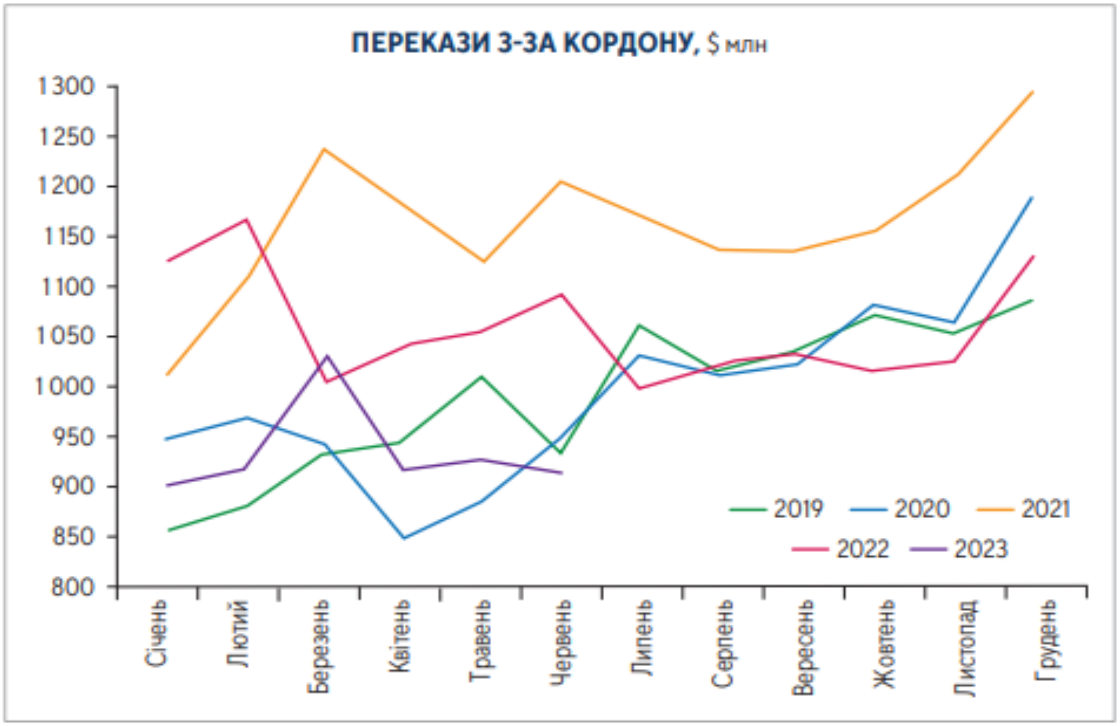

Рис. И.1. Перекази українських мігрантів з-за кордону [44]